Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

MINDER

FRA

ET LANGT LIV

AF

HAGBARD

FHV. FRISKOLELÆRER

I KOMMISSION

BOLLERUPS BOGHANDEL (JENS HOLM)

MCMXXXI

MINDER

FRA ET LANGT LIV

AF
HAGBARD
FHV. FRISKOLELÆRER

I KOMMISSION:
BOLLERUPS BOGHANDEL (JENS HOLM)
A. RASMUSSENS BOGTRYKKERI, RINGKJØBING
MCMXXXI

Nede i Sydfyn, med Markerne gaaende helt ned til den smilende Østersø, ligger Landsbyen *Vester Aaby*. Her fødtes jeg 15. Januar 1852 og døbtes samme Aar den 3. Februar. Den Dag holder jeg Fest i mit stille Sind og glæder mig over, at jeg ved Dagen. Det gør mig saa tit ondt, naar jeg træffer Mennesker, der ved god Besked om, hvornaar de har Fødselsdag; men deres Daabsdag, da de genfødtes ind i Guds Faderhjem, har de ikke Spor af Anelse om.

Mit Barndomshjem var et lille jordløst Hus. Ja, nu er det bygget om; men jeg ser det saa tydeligt for mig, det lille, fattige Hus, hvor jeg levede mine lykkelige Barneaar, ser den saa tydeligt, den lille, lave Stue med sit Lergulv og sine to Alkovesenge med blaastribede Sirtses Omhæng. Vi var fattige, ja, men jeg har aldrig manglet dagligt Brød, og jeg har aldrig været sendt ud med Tiggerposen, som jeg mindes, jeg har set saa mangen en. Jeg blev heller ikke sendt ud at tjene før efter min Konfirmation. Jeg passede min Skole og min Leg og havde en lykkelig Barndom. Jeg kan ikke mindes, at jeg har faaet Hug i mit Hjem. Derimod fik jeg ikke saa faa i Skolen.

Mine Forældre var gammeldags gudfrygtige Mennesker. Der var hverken Grundtvigianere eller Missions-

folk i Vester Aaby den Gang. Jo, der var dog en Grundtvigianer, kan jeg forstaa nu. Den gamle, rare Pastor *Krohn*, min Barndoms og Ungdoms elskelige Præst. Gud glæde ham der, hvor han er nu, hvor jeg haaber snart at møde ham. Kirken i Vester Aaby ligger paa en Bakke midt i Byen og deler den temmelig store Landsby i to Dele: Den øverste og nederste Byende. Landevejen fra Faaborg til Svendborg løber lige forbi Kirkegaarden med sine den Gang buksbomkransede Grave. I mine Øjne var den selvfølgelig Danmarks smukkeste Landsbykirkegaard. Hvad den vistnok er endnu. Og det gælder baade Kirken og Præsten. Jeg var aldeles sikker paa, at Pastor Krohn — Manden med de fire latinske Navne: Cæsius Crinitus Inopinatus Krohn — var Danmarks bedste Præst. Jeg har endnu hans Billede med Søn og Sønnesøn, alle tre i præstelig Ornat. Jeg gemmer det som en Helligdom tillige med et Par Breve, han har skrevet til mig, efter at jeg var blevet voksen.

C. C. J. Krohn.

Da jeg var lidt over seks Aar, kom jeg i Skole. Naada, det blev en anden Tilværelse. Gamle *Mortensen* var streng. Med fast Haand regerede han sin store Børneflok. Der skulde ikke meget til, før Dommen faldt: »Du skal mintro have Ris!« og saa hentede han »Mester Erik«.

Dette Strafferedskab bestod af nogle lækre, sammenbundne Birkeris — han havde Birken i Haven — og med det slog han over Fingrene. Han havde ogsaa en »Tamp«, et temmelig tykt Stykke Reb, et lille Tov, hvormed han garvede Rygstykkerne paa den genstridige. Men han slog ikke med den i min Tid. Han bare viste os den. —Det gik jo selvfølgelig med at lære udenad og høres paa Lektier. Til at begynde med havde vi gamle Balles Lærebog, hvoraf vi fik den fuldgyldige Sætning indbanket: »Alle Mennesker er af Naturen ikke saa gode, som de burde være!« Det varede imidlertid ikke ret længe, før vi fik Balslevs, og det var vel nok et Fremskridt.

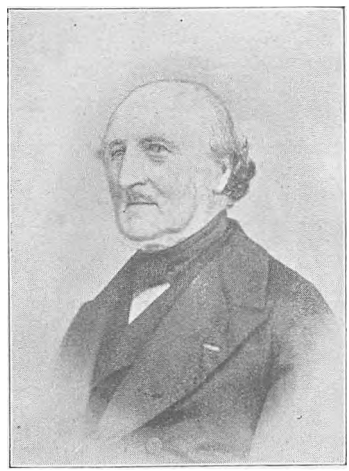
Naa, han var nu ikke saa striks med Lektierne overfor os ældre, der kunde og vilde følge med. Det sidste Aar, jeg gik i Skole, blev jeg aldrig hørt paa noget Ramseri, hvad jeg selvfølgelig benyttede mig af. Men han var dygtig, det var gamle Mortensen. Det var svært, hvad han kunde udrette med alle de Børn. Jeg kan mindes, at vi har været 50—60 Børn i ældste Klasse. Og han fortalte slet ikke saa lidt for os. Endnu den Dag i Dag dukker der saa et og saa et andet Ord op i min Sjæl, om hvilket jeg siger: »Det sagde jo gamle Mortensen.« Og han var trofast og samvittighedsfuld i sin Gerning, og jeg mindes ham med Tak. Kløene, jeg fik, fortjente jeg. Jeg fik dem ikke for mit Arbejde. Aa nej, der var jeg Klassens Duks i mange Aar. Men fuld af Kunster var jeg, og mange Spilopper lavede jeg. Ikke Skarnsstreger, men Gavtyvestreger. Naa, Kløene er tilgivet for længe siden. Og jeg kan ikke godt taale at høre, at der fældes alt for haarde Domme over den gamle Skole; for der har staaet mangen trofast Arbejder i den. Og de fleste af dem, der har været med til at ringe den ny Tid

ind i Danmark, har jo selv gaaet i den gamle Skole.

Saa skred de hen, de fagre Barneaar, i Lys og Skygge. Mest Lys. Hjemme var jeg en god Dreng. Hvad jeg altsaa ikke altid var i Skolen. Dog var jeg min Lærers Ven, saa længe han levede. Jeg tror, han forstod mig, forstod, hvad jeg var og er den Dag i Dag, en underlig Blanding af Alvor og Letsind, et Stemningsmenneske, let til Smil og let til Graad. Den første i min Klasse til alt, hvad der var godt. Den første paa Legepladsen, mine Kammeraters Anfører, naar der skulde laves Sjov. Saa kommer man let af Sted med at lave Dumheder, og saa støder man somme paa Manchetterne.

Saa kom den sidste Vinter. Jeg glemmer den aldrig. Hvor var det herligt at gaa til Præsten. Hvor talte han kærligt og mildt til os. Jeg kan saamænd se ham endnu, som han gik frem og tilbage paa Gulvet og talte til os. Der var slet ikke Tale om Lektielæsning. Vi lærte en enkelt Salme. — Og saa kom Konfirmationen. Jeg har mange lyse Minder fra den Vinter, jeg gik til Forberedelse. Jeg husker saa tydeligt, at jeg flere Gange kom bevæget hjem og sagde til Moder: »Aa, Moder, hvor var Præsten dog rar i Dag!« Og jeg kan saa godt forstaa, at den Præst, der elsker at have med Børn at gøre, at han ikke vil af med Konfirmations-Forberedelsen. Men selve Konfirmationen. Aa nej, den Dags Alvor havde jeg ikke megen Følelse af. Jeg var stærkt optaget af mine ny Klæder. Jeg havde aldrig været saa fin før. Og jeg havde faaet ny Støvler med Skafter, og de knirkede, saa det var en Lyst at høre. Og saa alle de Mennesker, der skulde høre paa os. Og da jeg sagde ja til Troens Ord og ja til, at jeg vilde blive i denne Tro til min sidste salige Ende, var det uden Spor af Følelse af Øjeblikkets Alvor. Og

dog fik jeg et dejligt Minde fra Dagen: Da jeg laa knælende deroppe ved Herrens Alter og havde sagt de Ja, som jeg skulde sige, og havde givet Præsten min Haand, lagde han sin Haand paa mit Hoved og sagde til mig: »Jesus Kristus er den samme i Gaar og i Dag og i al Evighed!« Det var forunderligt, saa dette Ord sank ned i mit unge Hjerte og kom til at følge mig Livet igennem og kom til at danne ligesom et Grundlag under min Kristentro, da jeg endelig fik Forstaaelse af, hvad levende Kristendom er.

J. Mortensen.

Derimod fik jeg mere ud af min første Altergang Søndagen efter. Jeg husker, som var det i Gaar, hvor bevæget jeg var, og hvor ængstelig. Vor gamle Lærer havde alvorlig indprentet os det, at »den, som æder og drikker uværdig, æder og drikker sig selv Dommen til.« Jeg mindes det saa klart endnu, da jeg er lige ved de fire Snese, hvordan jeg om Aftenen, efter at jeg havde bedt mit Fadervor, bad Vorherre om, at jeg dog ikke maatte regnes for en uværdig.

Ja, saa var jeg naaet den store Mærkepæl i Menneskelivet, meget, meget større, end den saa ofte regnes for: Afslutningen paa den Guldalder, hvorom Jens Baggesen sang: »Ak, intet Steds er Roserne saa røde, og intet Steds

er Tornene saa smaa, og intet Steds er Dunene saa bløde som de, vor Barndoms Uskyld hvilte paa!« Den første Maj maatte jeg ud fra det kære Barndomshjem, ud for at tjene mit Brød, ud for at lære at gaa ene. Og det kneb for mig, som det har knebet for mange.

Hvor ser jeg klart min Moder, da hun sagde Farvel til mig derude ved Vognen, der var kommet efter mig. Hvor hører jeg endnu hendes sidste Ord den Dag: »Glem saa ikke dit Fadervor, min Dreng!« Og saa kørte vi. Det var en Proprietærgaard, en Mils Vej fra mit Hjem, hvor jeg skulde tjene. *Barnehøjgaard* hedder den. Den ejedes af en gammel Skovrider *Berg;* men det var Forpagteren, jeg skulde tjene. Foruden Avlskarlen, der havde eget Hjem, var der to Karle og en Staldkarl. Vi boede alle sammen i et Kammer. Jeg var hjemme vant til, at jeg bad min Aftenbøn højt. Det gjorde jeg nu ogsaa her de første Aftener; men saa grinte Karlene af mig. Aa, hvor det gjorde ondt. Jeg kan mærke det endnu. Der er vel ikke noget, der saarer et ungt Hjerte saa dybt som det at blive gjort Nar af. Den første Gang, jeg var hjemme, fortalte jeg under Taarer Moder, at de grinte af mig. »Det skal du ikke bryde dig om, min Dreng,« sagde hun, »du kan jo bede det saa stille ved dig selv. Vorherre kan nok høre det.« Det gjorde jeg saa en Tid; men efterhaanden begyndte jeg at glemme det, og til sidst holdt jeg helt op. Og der gik Aar hen, før jeg fik begyndt igen.

Det blev en Skole af en helt anden Slags. Karlene var gode ved mig paa deres Vis, saa gode, som de kunde være. De lærte mig at arbejde, saa jeg blev en dygtig Dreng. Men de lærte mig mere. De lærte mig at bruge Tobak og drikke Brændevin, de lærte mig at bande og føre raa Snak, aa, hvor er det dog Synd imod en for-

holdsvis uskyldig Dreng. Men de vidste jo ikke, hvad de gjorde. I Førstningen var jeg ked af det, og jeg sagde til Moder, at jeg vilde ikke være der længer end til November. Men Moder syntes ikke om, at jeg skulde flytte for et halvt Aar. Det var et daarligt Skudsmaal, mente hun. Den Gang løb vi jo ikke af Plads for et godt Ord. Saa blev jeg der i halvandet Aar og fik den Ros, at jeg var en rask Dreng.

Saa tjente jeg et Par Aar hos en Gaardmand hjemme i mit Fødesogn. Der havde jeg det godt. De var gode Mennesker; men noget aandeligt var der ikke Tale om. Jeg gik i Kirke en enkelt Gang saadan for et Syns Skyld. Hjemme mente de, at det førte ikke til noget at være Tjenestekarl; jeg maatte hellere lære et Haandværk. Jeg havde saamænd intet Kendskab hverken til det ene eller det andet; men Enden paa Forhandlingen blev da, at jeg skulde være Væver, og jeg kom saa i Væverlære hos Lars Væver i Hundstrup, og hos ham var jeg fire Aar, tre Aar som Lærling og et Aar som Svend. Og der ringedes saa en ny Dag ind for mig.

Der var ikke saa lidt raat i Hundstrup den Gang. Drik og Slagsmaal hørte til Dagens Orden. Og jeg var vel egentlig ikke bedre end de andre. I hvert Fald var jeg let at lokke med. Men jeg havde ikke saa faa Timer, hvor jeg ikke havde det godt med mig selv. Og jeg var heldigvis ikke den eneste, der husede Trangen til noget bedre. Jeg blev kendt med Sognefogdens Søn i Mynderup, *Anders Jessen* hed han. Jeg gad vide, om han lever endnu. Vi blev enige om at gøre noget, og vi oprettede Danmarks første Ungdomsforening. Det var den sikkert nok. Det var vist i 1872. Vi var nogle Stykker, der sam-

ledes i Skolen og læste og skrev lidt, og engang imellem kom *Mads Hansen*, Bondedigteren, og fortalte lidt for os. Naa, det hele var jo højst umodent og fik ikke stor Betydning; men det var dog en Begyndelse og et Vidnesbyrd om, at der laa dog en Gnist og ulmede derinde i det unge Hjerte.

Men det, der skabte Gennembrudet hos mig og fik mig ind paa en anden Bane, var det, at jeg mødtes med Mads Hansen. Jeg fik en Dag Brev fra ham, om jeg ikke vilde besøge ham, han vilde gerne tale med mig. Og jeg gik til Sterregaarden samme Aften. Den Aften blev Vendepunktet i mit Liv.

Da jeg kom til Sterregaarden, var der fremmede. *Jens Skytte*, som nu ogsaa er vandret heden, var den Gang Lærer paa *Vester Skerninge* Højskole. Og han var den Aften paa Besøg hos Mads Hansen med en Flok unge Piger, Elever fra Højskolen. Det blev en vidunderlig Aften. Jeg glemmer den aldrig, om jeg saa lever i Hundrede Aar til. Der blev læst og sunget og leget. Jeg havde aldrig oplevet noget lignende. Ud paa Aftenen kaldte Mads mig ind i sit eget lille Værelse, og der sagde han til mig:

»Jeg har længe lagt Mærke til dig, Hans Jørgen, og jeg forstaar, at du staar paa en Skillevej. Vorherre har givet dig gode Evner. Du kan blive til noget, hvis du selv vil: Digter eller Lærer eller Folketaler eller noget andet. Du kan blive til Gavn og Ære for den Stand, du hører til. Du kan ogsaa blive til Skam og Skændsel. Du maa selv vælge. Vælger du det første, maa du bryde helt med dine gamle Kammerater og dit gamle Liv. Det vil ikke gaa af uden Kamp; men vil du det, maa du regne

med min Hjælp. Jeg skal støtte dig alt, hvad jeg kan.«

Saaledes havde aldrig noget fremmed Menneske talt til mig før. Jeg var meget bevæget og sagde saa godt, jeg kunde faa det sagt, at det var, hvad jeg helst vilde; men jeg forstod ikke, hvordan jeg skulde bære mig ad.

»Du maa helst komme paa Højskole,« sagde Mads Hansen, »saa er du inde paa den ny Vej.«

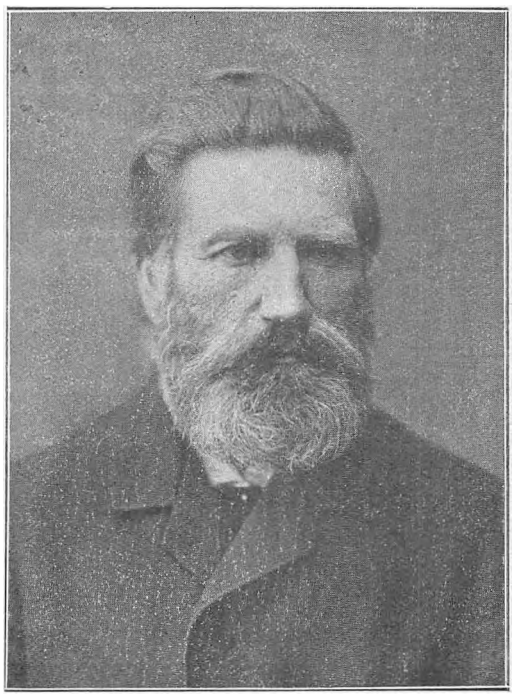
Og da jeg fortalte ham, at jeg havde ingen Penge, svarede han:

»Det kan jeg tænke mig; men det bliver der nok Raad for. Du søger Understøttelse hos Amtet. Vi skriver Ansøgningen med det samme, og det gaar nok. Og rejser du til Vester Skerninge, skal der aldrig blive krævet mere af dig. Men du kan ogsaa rejse paa en anden Skole, det maa du selv om, jeg skal nok hjælpe dig.«

Enhver kan vel forstaa, at fra den Time havde Mads Hansen mit unge Hjerte. Vi skrev saa Ansøgning, og Mads anbefalede den. Da det var besørget, gik vi ind til de andre og fortsatte Legen en lille Tid. Saa sang vi Aftensang. Mads Hansens Hustru spillede, og vi sang: »Tag det sorte Kors fra Graven«. Det var igen noget nyt for mig. Jeg var da ikke vant til at synge Aftensang. Jeg har siden den Aften elsket den Salme og den Melodi. Da jeg gik hjem ud paa Aftenen, blev jeg staaende stille vel ti Gange og sagde til mig selv: »Hvor var det dog en yndig Aften.«

Og saa begyndte Kampen for det ny Liv, og selvfølgelig gik den ikke af uden Nederlag og Tilbagefald. Og adskilligt maatte jeg døje, da Folk fik at vide, at jeg vilde paa Højskole. Min kære, gamle Moder blev vred, fordi »jeg vilde være saadan en som Mads Hansen og Anton Nielsen, som ingen regnede for noget«. Ja, saadan

saa de paa det i det gode, gamle Aaby den Gang. Somme spurgte mig, hvad jeg kunde lære paa den Anstalt; om jeg saa kunde blive Præst? Jeg svarede dem, at jeg skulde

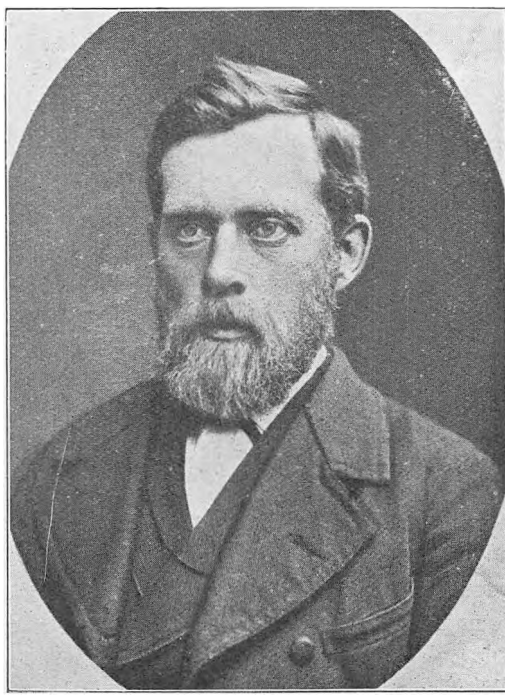

Anton Nielsen.

lære at blive Menneske. Det forstod de ikke. De mente jo, at jeg var et Menneske. Men det varede, Gud ske Lov, ikke længe, før min Mor blev glad ved, at jeg kom paa Højskole.

Ja, saa kom Vinteren 1873 og 74. Det blev den vidunderligste Vinter, jeg har oplevet, Vinteren paa Vester

Skerninge Højskole. Jeg har jo siden tilbragt adskillige dejlige Aar inden for Højskolens Vægge, som Elev, som Lærer, som Forstander, og har haft mange glade Dage

Niels Johansen.

der; men som den første Vinter blev ingen senere. Jeg lærte Sandheden i den gamle Verslinje: »Den første Kærlighed er dog den bedste.«

Vi var 33 unge Karle, da vi var flest. Det var ikke nogen stor Flok; men det var nok. Vi levede os sammen til at være en Familie, og Højskolen var ikke blot vort

Hjem, den var vor Verden. Hvad der laa uden for den, havde vi ikke med at gøre. Vi var blevet taget afsides fra Mørket til Lyset, fra Kulden til Varmen, og for mig blev det Eventyret, som lyttes til endnu.

»Mindet lader som ingen Ting, er dog et lønligt Kildespring.« Ja, hvor er det dog sandt. Hvor kan Mindets Kilde risle med Mod og med Glæde. Det blev Vinteren 73 og 74, der blev Begyndelsen paa mit ny Liv, et Liv, der blev fuldt af Ufuldkommenheder og Fejlgreb, og om hvilket jeg maa sige, naar jeg ser tilbage over det: Hvor er det dog lidt, jeg har faaet udrettet i de mange Aar! Tit og ofte synes jeg, at det kunde været det samme, om jeg slet ikke havde været her. Men dog alligevel et Liv med Glæde over det, »som ædle kalder Livets Lyst«, og med Mod til at tage fat igen, hver Gang jeg blev slaaet tilbage.

Naar jeg skal sige lidt om, hvad der særlig »tog mig«, maa jeg først nævne *Sangen.* Jeg var ikke vant til anden Sang end Drikkeviser og Viser om ulykkelig Kærlighed, Jul. Strandbergs Forlag, »af dem til fire Skilling Alen«, sagde Anton Nielsen. Ja, jeg skønner nu ikke rettere, end at Nutidens Revyviser er mindst lige saa pjattede. Aa, hvor husker jeg tydeligt, hvor jeg var grebet af Hostrups: »Er Skolen for andre end Pilt og Pog«. Jeg sang og sang — skønt jeg ikke kan synge. Jeg gik længe og nynnede: »Og Sangen stemme, som gik ad Glemme, saa Sønnen stolt kan føle sig hjemme paa Fædres Jord,« indtil den saa afløstes af en ny.

Og saa *Anton Nielsens* Foredrag. Aa ja, hans jævne, stilfærdige Ord kan saamænd varme mig op endnu. Der ligger mange af dem gemt her inde endnu. Saaledes mange af hans Foredrag om de gamle Gudesagn, om Odin

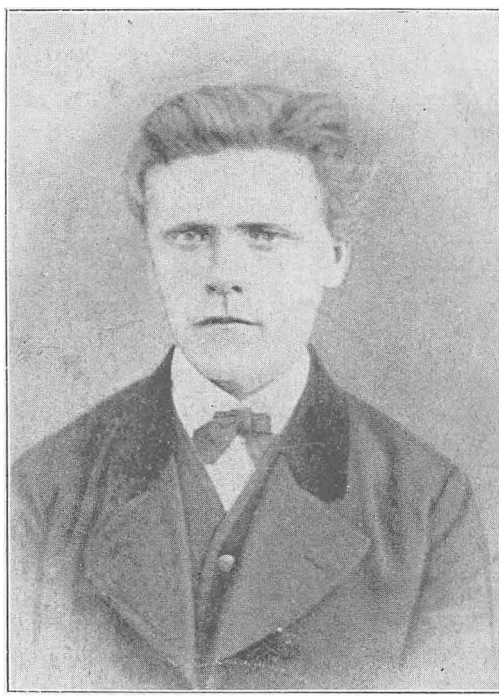
(Aanden) og Balder. Ja, hvor husker jeg hans Foredrag om Balders Død, Uskyldighedens Drab ved den blinde Troskyldigheds Haand, Misteltenen og den falske Loke. Det var noget, hvormed han tog os lige om Hjertet; for vi kendte det jo fra egen bitter Erfaring. Jeg gjorde det i hvert Fald.

Og hans historiske Foredrag: Holger Danske, Grækernes Kamp med Perserne, Leonidas ved Thermopylæ o. m. fl. De gav Genklang i vore unge Hjerter. Sorgen over Nederlaget i 1864 var jo endnu frisk, og Revanchetanken var stærk. Begejstret sang vi med Thyregod: »Smaadrengen snart nu er modnet til Mand, Gud give, han kunde frelse vort Land« og med Lembke: »Levende Haab, der kan svinge vort Flag, dødeligt Had, der kan hvæsse vor Klinge.« Og saa knyttede jeg Hænderne i Bukselommerne.

Jeg mindes jo ogsaa hans Foredrag om Trosbekendelsen og hans Søndagstaler. Og saa havde han en stor Evne til at knytte os sammen indbyrdes. Nogle af de kæreste Minder fra den Vinter er Minderne om Aftenerne, naar vi søgte ind i hans egen »Hule« og laa der inde paa Gulvet, den ene oven paa den anden, og han fortalte og spillede og sang for os. Ja, det var Ungdomsliv. Jeg gemmer endnu min Mindebog fra hine sollyse Dage. Deri har han skrevet: »I ydmyg Tro paa Klippegrund staa fast med Herrens Ord i Mund.«

Saa havde vi den Vinter som Lærer den unge Seminarist *Hans Jensen.* Saa vidt jeg ved, er det ham, der nu er Redaktør af »Sorø Amtstidende«. Og saa havde vi *Niels Johansen.* Han var ung den Gang og læste selv, men havde ogsaa Timer i Skolen, bl. a. i Regning og Tegning og Landmaaling. Han blev jo senere Ejer af

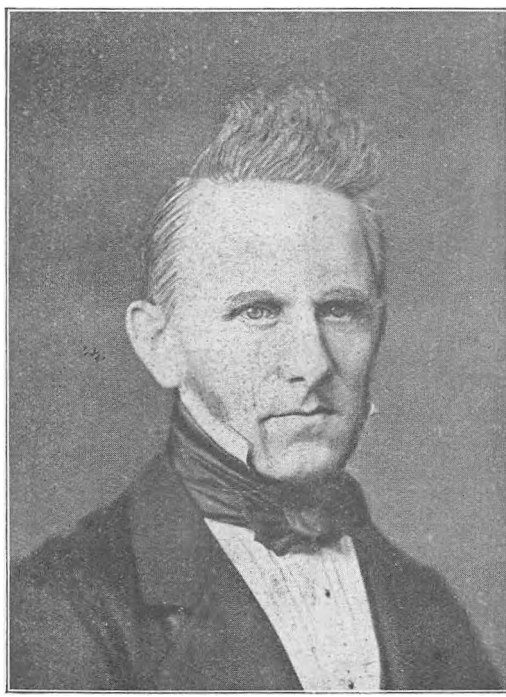
Højskolen, efter at den var flyttet til Ollerup. Han blev stærkt politisk interesseret og døde — efter min Mening for tidligt — som Landstingsmand. Han blev min Ven, saa længe han levede. Han var en Mand.

Hagbard.

Desuden holdt Præsterne *Gjellebøl* i Vester Skerninge og *Brandt* i Ollerup Foredrag paa Højskolen. Det var jo særlig Brandt, der fik Betydning for mig. Han var en Aandens Mand, men blev misforstaaet af adskillige. Politisk var han Højremand, og senere, da de stærke Kampe

kom under Estrup, var han jo, ligesom Mads Hansen, paa Regeringens Side. Og dog var han Frihedsmand. Jeg husker saa tydelig hans varme Foredrag om *Glad-*

Holdt.

stone. »Jeg er en gammel Mand,« sagde han, »og oplever det ikke; men I er unge og kan opleve, at hans Ideer sejrer i Verden. Husk saa, at det har den gamle Præst i Ollerup sagt eder.«

Det gode faar jo for hastigt Ende. Det gør en Højskolevinter ogsaa. Den Afskedsdag glemmer vi aldrig.

Aa, jeg kan se Anton Nielsen endnu, som han stod der for Enden af det ene Bord og talte. Selv var han saa bevæget, at han mangen Gang næppe kunde tale for Graad, og vi andre græd, som var vi betalt for det. Og da vi til Slutning skulde synge: »Herrens Venner ingen Sinde mødes skal for sidste Gang,« var der kun faa, der kunde synge for Graad. Saa kom Vognen, der skulde køre Anton Nielsen til Svendborg. Han skulde til Italien. Han rejste altid bort med det samme, Skolen sluttede. Han kunde ikke være der, naar Hjemmet blev tomt. Han gik rundt og sagde Farvel til os. Vi stod omkring i Krogene og græd. Jeg stod og støttede Panden mod Kakkelovnen og hulkede. Saa forsvandt mine Kammerater, den ene efter den anden. Jeg gik og stavrede om i de tomme Stuer den meste Dag. Jeg kunde ikke komme derfra.

Nogen Tid før Skolen sluttede var der kommet Brev fra *Johannes Clausen* i Ryslinge. Han var jo den Gang Præst og Højskoleforstander der. Han skrev, om der var nogen af de unge Karle paa Vester Skerninge Højskole, der havde Lyst til at tage Plads som Tjenestekarle i Sønderjylland. Det skulde være for at modvirke Tyskeriet dernede, være med i Kampen for Danskhedens Bevarelse. Jeg husker jo ikke Ordlyden af Skrivelsen; men det var da Meningen. Naa, det Stykke Arbejde kunde Sønderjyderne nok bedre besørge end vi andre; men jeg greb Tanken med Begejstring. Jeg skrev efter Anvisning til *Mads Jensen* i Jægerup ved Vojens. Han havde en Tid været Kolportør i Indre Mission, men var blevet stærkt grundtvigsk paavirket og meget varm for den sønderjydske Sag. Gennem ham fik jeg Plads paa en Gaard i Mjøls i Ris Sogn ved Aabenraa. Og den første Maj 1874

sejlede jeg med Damper fra Faaborg til Kolding og tog derfra med Toget til Rødekro St.

Jeg havde fra Barnsben af historisk Interesse. Jeg lærte ikke saa lidt Historie, baade Danmarks- og Verdens-Historie. Jeg havde private Timer hos min gamle Lærer, og han var meget fædrelandssindet. Saa jeg kan godt bruge det Udtryk, at jeg alt som Dreng var folkelig vakt. Jeg græd, da Budskabet kom om Frederik den Syvendes Død. Min gamle Bedstemoder sagde, at det var da ikke noget at græde for; han skulde jo lige saa godt dø som andre Mennesker. Men saadan saa jeg nu ikke paa det. Pastor Krohn holdt om Vinteren en Aften om Ugen noget, vi kaldte Aftenskole. Vi samledes i Skolen baade gamle og unge, og saa fortalte og læste han for os. Han holdt Københavnerblade. Der var ikke mange, der holdt Aviser den Gang. Ja, somme af Aftenerne holdt han Bibellæsning. Det var en saadan Novemberaften 1863, at vi var samlet i Skolen, da Døren gik op, og en Mand, der havde været i Faaborg, traadte ind. Saa saare han var vel inden for Døren, sagde han: »Kongen er død!« Som Svar raabte en Mand henne paa en af Bænkene: »Det er F. g. m. da Løgn vel!« Men det var desværre sandt nok.

Og saa kom Krigen med alle dens Ulykkesbudskaber. Først Dannevirkes Rømning. Det fyldte Folk med Harme, og der blev snakket højt om Forræderi. General de Meza skulde have sagt, at han kunde holde Dannevirke til Dommedag, og nu var de løbet derfra. Og der dannedes efterhaanden de vildeste Rygter. Kong Frederik var ikke død. Han var af Forrædere slæbt op i Tyskland og sad fangen der et Sted. En fangen dansk Soldat havde set ham. Jo, det var ganske forskrækkeligt.

Saa kom Dybbøl. Jeg gik derhjemme ved Østersøens

Strand og hørte Kanonerne brøle ovre paa Dybbøl Banke, somme Tider saa Ruderne klirrede. Og det ene Sorgens Budskab kom efter det andet: Saa var den falden, og

H. A. Kryger.

saa var den saaret. Saa faldt Dybbøl, og saa gik Als tabt, og endelig kom Freden: »Slesvig var givet i Ørneklo!« Jo, der var nok til at fylde en dansk Drengs Hjerte med Hævntanker. Og, som alt omtalt, Revanchetanken blev ikke svækket under mit Højskoleophold, saa det var ikke Broderfølelse imod Tyskerne, der fyldte min Sjæl, da

jeg kom til Mjøls. Det blotte Syn af en Pikkelhue kunde bringe mit Blod i Kog.

Det var et godt Hjem, jeg fik dernede. Gaarden ejedes af en Orgelbygger Jacobsen i Haderslev, saa der var Bestyrer paa den. Bestyreren og hans Kone var Indre-Missionsfolk, og de var rare Mennesker. Jeg var der i syv Aar. Det vil da sige, at i 1878 var jeg hjemme og aftjente min Værnepligt som Infanterist i Nyborg. Hvad jeg udrettede for det danske Folkeliv, kan der slet ikke snakkes om. Jeg havde nok at gøre med at holde mig selv vaagen. Men jeg var glad ved at være der og lærte adskillige gode Danske at kende. Blandt dem skal først nævnes *Kryger*, den trofaste Kæmpe for den danske Sag. Det var ham, der paa Rigsdagen i Berlin sagde de stolte Ord: »Vi er danske, vi vil være danske, og vi vil behandles som danske efter Folkeretten!« Han var en god dansk Mand. — Og saa var der Lærer *Holdt* i Flensborg. Det vil sige, han havde været Lærer, men maatte fortrække, da det ny Regimente kom. Han blev saa Redaktør af »Nordslesvigsk Søndagsblad«, og i det Blad tjente jeg mine første Sporer som Skribent. Det første, jeg skrev, var en lille Artikel om »Søndagen«. Det var med en betagende Følelse, jeg saa noget af mit eget paa Prent. Jeg læste Artiklen saa mange Gange, at jeg halvvejs sled Bladet op. Her skrev jeg ogsaa mit første Digt.

Før og nu.

Der var en Tid, da Lede graa
laa paa mit matte Hjerte,
da jeg i Livets Terning saa
kun Suk og Savn og Smerte,
hvad andre kaldte Livets Lyst,
jeg fatted ej; thi i mit Bryst
var vinterkoldt og øde!

Jeg sagde til mig selv saa tit:
Hvad er der dog ved Livet?
Kun Slid og Slæb; det er kun lidt,
hvortil det mig er givet.
Og Hjertet tungt i Brystet slog,
og Mismod krøb i hver en Krog,
og dumt og dorsk var Øjet!

Som saa jeg gik og døsed hen
i Aanden lænkebunden,
slog Sandheds Gud med Hammeren
den Skal om Hjertegrunden
i Stykker, og derinde lød
en Stemme, som mig kærlig bød
en Bid af Yduns Æble!

Jeg smagte undrende derpaa,
en Gnist i Hjertet tændte,
jeg løfted Øjet op og saa,
hvad aldrig før jeg kendte,
jeg saa, at Folk og Fædreland
er mer end Mængde, Muld og Sand,
at Liv er mer end Æde!

Paa anden Vis jeg lever nu,
nu har jeg Glans i Øjet,
nu er jeg gerne i min Hu
saa livsglad og fornøjet,
i Hjertet Aandens Spirer gror
og sætter Knop og Blomsterflor —
det voldte Yduns Æble!

Og vil det stundom hændes mig,
at Blomsterne vil falme,
at Bladene vil lukke sig
i Verdens Dunst og Kvalme,
da haster jeg til Kilden hen,
at suge Saften skær og ren
af Yduns gyldne Frugter!

Redaktør Holdt blev min gode Ven. Han rettede Stil for mig og opmuntrede mig til at skrive. Han sendte mig sit Billede, som jeg tro har gemt.

I Foraaret 1880 døde Orgelbygger Jakobsen. Enken vilde sælge Gaarden, og vi skiltes saa og drog hver til sin Side. Jeg fik Plads som Avlskarl og Kusk hos Pastor Christensen i Nybøl paa Sundeved, dette dejlige Land »med Dal og Bakker fagre«. Her lærte jeg adskillige gode Mennesker at kende, bl. a. Familien i Huset ved Bøffelkobbel, Jørgen Fink og hans Hustru og Datteren Marie. Det var jo Huset med de to danske Soldaters Grave i Haven, hvorom Holger Drachmann sang: »De vog dem, vi grov dem en Grav i vor Have, lagde dem ved Siden af den alfare Vej«. Hvor var de nogle elskelige Mennesker! Men lad mig ikke komme ind paa at fortælle om Minderne derfra, om Dybbøl Mølle, Krigergravene. Aa, jeg kan længes derned endnu. Og her paa Sundeved oplevede jeg mit store Eventyr: Min Udvisning.

Da jeg kom til Sundeved, kom jeg til at skrive noget i »Dybbølposten«, som den Gang redigeredes af Johannes Moldt. Det faldt nu ikke rigtig i god Jord i Præstegaarden. Og jeg hendrog ogsaa Myndighedernes Opmærksomhed mere paa mig, end det var heldigt. Gamle Pastor Christensen sagde ikke noget. Han var saamænd en gammel skikkelig Mand. Men jeg kom ikke saa godt ud af det med hans Kone. Hun var en hel Del yngre — hun var hans anden Kone — og vi kunde ikke sammen. Det førte til, at jeg forlod Pladsen til November og lejede mig et Værelse i Byen. Det var saa Meningen, at jeg vilde leve af min Pen. Men det gik ikke ret længe. Jeg pas-

sede dog paa, at jeg ikke skrev ret meget om de prøjsiske Myndigheder; men jeg var slem ved Hjemmetyskerne, og saa fik Folk jo læse mellem Linjerne. Hertil kom, at jeg to Gange i det Efteraar var med til to store Bryllupper, og begge Steder havde jeg holdt begejstrede Taler om Fædrelandskærlighed. Og endnu en Ting skete der, som hjalp til at fremskynde Afgørelsen: Det var i Efteraaret 1881, der var Valg til den tyske Rigsdag. Gustav Johansen var Danskernes Kandidat. Aa, sikken et Valghumør der var oppe. Og jeg var dum nok til at tage Del i Agitationen for G. J. Han blev valgt; men det sved til flere end mig.

Det var den 18. November. Jeg husker det, som var det sket i Gaar. Jeg sad og skrev paa en Artikel til »Dybbølposten«, da jeg fik Besøg af Arrestforvareren fra Broager. Han kom med en Skrivelse fra Herredsfogden, saadan en meget høflig Ordre, at han ønskede at tale med mig. Jeg gjorde mit Arbejde færdig til Posten, og saa spadserede vi til Broager. Her blev jeg forhørt om, hvad jeg hed, hvor mit Hjemsted var, hvor jeg var forsørgelsesberettiget, om det var mig, der skrev under Navnet Hagbard?

»Hvad betyder dette her?« spurgte jeg.

»Aa, De faar vel en Advarsel,« svarede han.

»Den kan Myndighederne spare,« sagde jeg. »Jeg gør ikke noget ulovligt, men jeg fortsætter mit Arbejde.«

»Hør nu, unge Mand.« sagde han og lagde sin Haand paa min Skulder, »hvis jeg maa give Dem et godt Raad, saa skulde De rejse hjem og blive hjemme et halvt Aars Tid, saa lægger Stormen sig, og saa kan De jo komme igen.«

»Ja, Tak skal De have,« sagde jeg, »jeg skulde rende

herfra som en Forbryder, der har gjort noget ondt. Nej, jeg bliver, hvor jeg er, og viger kun for Overmagten.«

Saa smilede han. Det gør jeg for Resten ogsaa nu.

»Vi har jo Magten,« sagde han.

»Ja, saa langt som Vorherre vil,« sagde jeg. Og saa gik jeg.

Saa gik jeg i 14 Dage og ventede paa den Advarsel; men der kom ingen. Naa, tænkte jeg, saa trækker det nok over lige saa stille. Men om Eftermiddagen, den 2. December, kom Arrestforvareren igen og skulde hente mig over til Herredsfogden. Jeg gik og gjorde mig i Stand, fik Støvler og Kasket paa.

»Skal vi saa gaa?« sagde jeg.

»Ja—a,« sagde han, synlig forlegen, »jeg har Ordre til at vente paa Dem en Timestid, hvis det kan hjælpe Dem noget?«

»Hvad skal det betyde?« spurgte jeg.

»Det er for, at De kan faa Deres Sager ordnet,« sagde han, »for De kommer ikke her tilbage, De er udvist.«

»Nej Tak,« sagde jeg, »den gaar jeg ikke paa. Jeg maa da forsvare mig. Den Ret har jo selv en Tyv.«

»Men det har en Dansker ikke,« sagde han.

Nu kom min Værtinde og vilde, at jeg skulde have noget at spise.

»Nej Tak,« sagde jeg, »jeg kan let være tilbage til Spisetid.«

Arrestforvareren gjorde endnu et Forsøg paa at bringe mig til Fornuft.

»De skulde dog tage Deres Overfrakke paa,« sagde han.

»Hvad skal jeg med den?« sagde jeg, »det er jo mildt Vejr. Lad os nu gaa.« Og saa gik vi.

Da jeg kom over paa Herredskontoret, blev Udvisningsdekretet læst op for mig paa tysk.

»Vil De saa skrive under paa, at det er Dem forkyndt,« sagde Fogden.

»Nej, det vil jeg ikke,« sagde jeg, »for jeg forstod ikke noget af det.«

Saa maatte han læse det paa dansk. Det lød paa, at jeg var udvist, for jeg var »lästig« (statsfarlig), og hvis jeg blev truffet paa prøjsisk Territorium, fik jeg 6 Ugers simpelt Fængsel.

»Det var jo rart,« sagde jeg.

»Ja, De skulde have fulgt mit Raad,« sagde han.

»Ja, nu er det bagefter,« sagde jeg. »Men hør nu, paa Mandag gaar der Damper til Faaborg. Lad nu mig gaa, at jeg kan faa mit Tøj afsendt, saa skal jeg love Dem, at jeg skal forholde mig aldeles rolig i de to Dage (det var Fredag Eftermiddag), saa skal jeg selv forsvinde paa Mandag.«

»Jeg kan ikke,« sagde han, »jeg har min Ordre fra Landraaden. De skal være over Grænsen inden 24 Timer.«

»Ja, men hvad skal jeg gøre med mit Tøj?« spurgte jeg.

»De har jo Venner i Nybøl, De faar nok en Mand til at sende det. Har De Penge?«

»Naada,« sagde jeg, »det manglede bare, at jeg skulde koste mig selv hjem. Nej Tak, vil I af med mig, maa I selv sørge for det.«

»Ja, til Grænsen skal vi nok befordre Dem,« sagde han.

»Det var rart,« sagde jeg, »og saa siden kan jeg fægte mig igennem.«

»Det behøver De jo ikke,« sagde han, »De kan jo henvende Dem til de danske Myndigheder, saa skal de jo besørge Dem hjem.«

Saa kom han og klappede mig paa Skulderen: »Skriv De nu under. I Morgen ved denne Tid er De hjemme, saa kan De le ad det hele. Jeg har jo sagt Dem, at vi har Magten. Jeg kan ikke gøre noget for Dem. Det eneste jeg kan gøre er, at jeg kan lade min Arrestforvarer følge Dem til Grænsen. De skulde jo have en Gendarm med; men jeg kan jo tænke, at De er ked af den Uniform.«

Det takkede jeg for. Ja, han var nu rigtig rar, den gamle Herredsfoged. Folk sagde ogsaa om ham, at han var dansk i Sindet.

Saa skrev jeg under. Der var ikke andet at gøre.

»Vil De saa følge med Arrestforvareren,« sagde han.

»Naada,« sagde jeg, »skal jeg oven i Købet arresteres?«

»Ja, jeg er jo nødt til at sikre mig Deres Person,« sagde han, og saa gik vi om paa det store Hus.

»Ja, De skal nu ikke arresteres,« sagde Arrestforvareren, »min Kone kan rede Seng paa en Sofa.«

Han fortalte mig, at han var dansk; men — for det kære Brøds Skyld blev han i Bestillingen. Og han var meget ked af, at han skulde følge mig ud.

»Det skal De ikke være ked af,« sagde jeg, »for jeg er glad ved det. Men hør nu, nu har vi det bedste tilbage. Nu skal jeg til Nybøl.«

»Det kan De ikke komme, Mand. De er jo Arrestant.«

»Her hjælper ingen Snak,« sagde jeg. »Mine Penge ligger i Nybøl. (Jeg havde heldigvis lige faaet 100 Mark fra »Dybbølposten«). Jeg skal have min Overfrakke og have sagt nogen Besked om mit Tøj.«

»De skulde have fulgt mit Raad,« sagde han. »Nu er

det rent umuligt. Det kan koste mig min Stilling.«

Jeg snakkede alligevel saa godt for ham, at han gik ind paa det, og saa spadserede vi til Nybøl. Vi gik udenom Byen over Markerne for ikke at løbe i Favnen paa Herredsfogden. Der blev stor Opstandelse i Nybøl, da vi kom med den Meddelelse. Min Værtinde fik travlt med at dække Bord. Vi fik en god Aftensmad med hver et Par Drammer og en Kaffepunch ovenpaa. Jeg fik mine Penge i Lommen og min Overfrakke paa Armen. Min Værtinde lovede at faa samlet mit Tøj sammen og faa det afsendt; og saa var min sønderjydske Saga ude.

Nej, det var næppe nok. Skæbnen vilde, at Landevejen førte lige forbi Nybøl Kro. Jeg tænkte, at der rimeligvis var nogle af Byens Gaardmænd der — for de var flinke til at gaa til Kros den Gang — og saa kunde jeg dog faa sagt Farvel til dem.

»Hør,« sagde jeg, »vi kunde vist have godt af en lille Punch endnu.« ja, det havde min Ledsager ikke noget imod. Mer vil jo altid mer. Og saa gik vi til Kros. Der var godt nok en fem, seks af Bymændene, og saa var der — Gendarmen fra Broager! Han fo'r straks løs paa den stakkels Arrestforvarer: Han var jo gal, gaa til Kros med en Arrestant, det vilde blive ham en dyr Spas. Og han skældte ud paa sit gebrokne »Tysk og Dansk«. Der var et stort rundt Bord med en meget rummelig Sofa bagved. To af Mændene fik Gendarmen anbragt midt i Sofaen og satte sig en paa hver Side af ham. Vi andre tog Plads om Bordet, og sad vi der og pimpede til Klokken to. Vi drak Gendarmen saa komplet fuld, at han ikke kunde rokke med et Øre. Saa var der Segl for hans Mund. Vi var jo nødt til det for den stakkels Arrestforvarers Skyld.

Saa gik Kromanden ud og spændte for og kørte for os til Broager. Gendarmen hjalp de op bag i Vognen, hvor han straks faldt i Søvn. Da vi kom til Broager, havde vi et stort Arbejde med at faa ham af Vognen og puttet ind i hans Forstue. »Gotts Donnerwetter«, mumlede han, og saa kørte vi om paa det store Hus. Der sad jo Arrestforvarerens Kone i en dødelig Angst for os. Hvordan det siden gik med Gendarmen og Arrestforvareren, fik jeg aldrig noget at vide om. Jeg tænkte saamænd aldrig paa at spørge til dem, naar jeg senere skrev.

Jeg sov saa et Par Timer paa en Sofa, men maatte op Kl. 5. Vi skulde af Sted til Damperen for at komme til Flensborg, hvorfra Turen saa gik Nord paa. Undervejs sagde jeg til min Ledsager:

»De kommer ikke saadan af med mig. Med det første sydgaaende Tog kommer jeg igen.«

»Det vilde da være forskrækkelig dumt,« sagde han, »saa faar jeg Dem at passe i 6 Uger.«

»Det er lige meget,« sagde jeg, »jeg vil ikke finde mig i det.«

Men da jeg stod paa Vamdrup Station og saa de danske Farver og et enkelt Dannebrog, der vajede henne over en Gaard, da jublede det i mig over at være hjemme. Jeg tog min Kasket af, svingede den og raabte et Hurra, der fik alle Folk paa Perronen til at kigge efter mig.

Det var den 3. December, jeg saadan kom dumpende hjem. Moder var slet ikke glad ved det. Hun var Enke og havde det smaat, ogsaa med Plads. Og nu lige til Jul, hvor skulde der blive en Plads? Naa, jeg fik hende da stillet tilfreds ved at forklare hende, at jeg vilde da derover igen. Jeg vilde sandelig ikke saadan lade mig jage ud. Og imidlertid kunde jeg jo fortsætte mit Skriveri i

»Nordslesvigsk Søndagsblad« og »Dybbølposten«. Saa faldt hun jo i Ro, og jeg skrev saa en Ansøgning til Regeringen i Slesvig og ansøgte underdanigst om Tilladelse til at komme til Nordslesvig igen, da jeg i Virkeligheden ikke havde foretaget mig noget ulovligt. Jeg fik Ansøgningen tilbage med den Bemærkning, at Regeringen modtog ikke danske Skrivelser. Jeg gik saa over til Ollerup Højskole og fik Anton Nielsen til at hjælpe mig med at faa Ansøgningen affattet paa Tysk, for jeg kunde ikke magte Sproget, og saa gik den igen. Men der kom et bestemt Afslag. Nu raadede min Ven, Jens Fillipsen i Broager, mig til at skrive til den danske Udenrigsminister. Det gjorde jeg saa. Jeg skrev en lang Forklaring til Ministeren og bad ham tage sig af mig. Men der gik Maaneder, og jeg hørte ikke fra Ministeren.

»Du kan da nok begribe,« sagde min Moder, »at han kan ikke tage sig af saadan en Smaating. Han har saamænd nok at tage Vare.«

Jeg fandt, at det var rimeligt, hvad Moder sagde, og saa var jeg jo nødt til at opgive det. Vi blev saa enige om, at Moder kunde undvære sin forreste Stue. Jeg købte en Væv og fik den stillet op, og sad saa som Væver i mit gamle Hjem, der dog var bygget om. Jeg fik Arbejde nok og faldt saa i Ro. Imidlertid kom der virkelig efter næsten et halvt Aars Forløb et stort, tykt Brev fra Udenrigsministeriet, og deri var et Brev fra den danske Gesandt i Berlin, hvori Gesandten berettede, at han havde henvendt sig til Regeringen i Berlin, men faaet den Besked, at naar Regeringen i Slesvig ikke vilde give Tilladelse, kunde de i Berlin ikke gøre noget ved Sagen. Saa var der altsaa lukket for Sønderjylland, og jeg kunde nu passe min Væv i Ro.

Imidlertid tilspidsedes den politiske Kamp herhjemme, og jeg blev snart draget ind i det politiske Røre. Bølgerne gik højt somme Tider. Gentagne Gange opløste Estrup Folketinget og udskrev ny Valg, og hver Gang sendte Folket ham de samme Mænd ind, og for hvert Valg voksede Venstre.

Det var jo de to Spørgsmaal, Kampen drejede sig om: Forsvarssagen og den almindelige Valgret. Og nægtes kan det jo ikke, at der kom meget smaaligt op. Det skete jo ikke sjældent, at Kampen satte personligt Fjendskab mellem gamle Venner og Slægtninge og fik Mennesker til at føre økonomisk Krig. Men jeg kan nu ikke se anderledes, end at den politiske Kamp den Gang var mere ideel, end den er nu, hvor det meste bunder i Partikævl og Klassehad.

Navnlig blev Kampen varm, da vi i 1885 fik den provisoriske Finanslov, Riffelloven, der forbød os at have Rifler — selvfølgelig var jeg med i Riffelforeningen; men den levede jo ikke længe — og Gendarmerne, »de lyseblaa«, der blev modtaget med almindelig Foragt. Og trindt omkring sang vi: »Ned med Estrup, Scavenius og Ravn, vi vil ingen revnet Grundlov ha' i Folkets København.«

Særlig mindes jeg den store politiske Fest i Pejrup. Tusinder af Mennesker var strømmet til for at høre Chr. Berg og Harald Holm. Højre deltog i Festen med Professor Matzen og Niels Andersen som Talere. Der forefaldt et morsomt Ordskifte mellem Matzen og Holm. Holm havde brugt Udtrykket: »Og saa kommer denne Herre her.« Dette tog Professoren unaadig op. Da han fik Ordet, sagde han: »Harald Holm kunde dog gerne være lidt høflig. Han behøvede da ikke at sige »denne

Herre« saa haanligt.« Harald Holm var altid slagfærdig. Han gav straks igen paa den: »Professoren er fornærmet, fordi jeg sagde »denne Herre«, det kan jeg gerne rette og sige: »denne Fyr«. Vældig Jubel! En gammel Husmand var kravlet op paa Tribunen — det var jo i de store Tribuners Tid — og havde anbragt sig ved Siden af Matzen, som han afbrød af og til: »Nu lyver du jo igen.« »Vi kan nok høre, du har studeret i Kiel.«

En af mine allerkæreste Minder fra hin Tid er mit Besøg hos *Berg*, da han sad inde i Blegdamsfængselet. Alle vi ældre husker jo Begivenheden i Holstebro, da han lempede Herredsfogden ned af Talerstolen og for denne Forgribelse paa Øvrighed i Funktion blev idømt 6 Maaneders Fængsel. Det var min bedste Københavnertur, da jeg besøgte ham. Han havde en vidunderlig Evne til at kende Folk, som han en Gang havde mødt paa sin Vej. Han kunde kende og huske mig fra det omtalte Møde i Pejrup, hvad der jo tiltalte mig unge Mand. Han tog meget hjertelig imod mig og underholdt sig med mig en halv Times Tid, indtil der kom et Par ældre Herrer. Saa fulgte han mig ud til Indgangen. »Ja, nu maa jeg ikke gaa længere,« sagde han med et Smil, og saa tog jeg Afsked med den Mand, der i mine Øjne var Danmarks store, stovte Førerskikkelse. Og det danske Folk gjorde vel i at huske og følge hans stærke Ord: »Gaa aldrig paa Akkord med Uretten!« — Jeg saa og hørte ham et Par Gange efter dette, og var siden med til hans Begravelse i Kolding. Det er den største og mest gribende Ligfærd, jeg har været med til. Det kendtes, at »der var faldet en Høvding i Israel.«

Naa, jeg maa slutte mine politiske Minder; men der er et andet Minde fra den Tid, jeg gerne vil have Lov til

at tage med: Vester Aaby Foredragsforening. — Da jeg kom hjem fra Sønderjylland, var der saa rolig og stille som i en gammel Kællings Kakkelovnskrog. Der var et Par Familier, der havde noget med Indre Mission at gøre. Der var en Gaardmand, Rasmus Jensen, hvis Børn havde været paa Højskole. Ellers var der kun nogle rare, skikkelige Mennesker, der gik i Kirke af og til og til Alters Foraar og Efteraar ved den Tid, da man klipper Faar. Og hele det »hellige« Postyr havde de ikke noget med at gøre. De fleste betragtede nærmest Grundtvig og hans Tilhængere som en Slags Sekterere. Det kunde jeg ikke finde mig i. Jeg har altid været med paa Hostrups: »Oprør jeg priser ej, nej stop; men Skaal for dem, som rører op!« Jeg snakkede med nogle enkelte, om vi ikke skulde lave en Foredragsforening. Der var foruden den omtalte Rasmus Jensen de to Gaardmænd Rasmus Vejstrup og Niels Andersen samt Maskinfabrikant Jens Nielsen og Lærer Andersen. De er jo alle gaaet hjem; men jeg mindes dem med Glæde og Tak. De vidste ikke, hvad det var for en Indretning, jeg vilde lave; men de vilde gerne være med til at høre noget og lovede at støtte mig. Saa indbød jeg til et Møde i Skolen en Søndag Eftermiddag. Jeg fik Anton Nielsen til at komme og holde et Foredrag. Han talte om »det levende Ord«.

Saa oprettede vi Vester Aaby Foredragsforening. Vi blev 14 Medlemmer og betalte hver 2 Kr. i Medlemsbidrag. Anton Nielsen vilde ikke have noget for sit Foredrag, saa vi havde en Kassebeholdning paa 28 Kr.

Vort næste Møde var med *Jens Lund* fra Vejstrup. Da skulde Ikke-Medlemmer betale 25 Øre, og vi fik — 75 Øre ind. Men det Møde hjalp os godt. Jeg husker Jens Lunds Foredrag, som var det holdt i Aftes. Han talte

om Hjemmet: Familiehjemmet, Folkehjemmet, Hjemmet i Guds Menighed. Noget lignende var aldrig hørt i det gamle Aaby. Der blev talt meget om det, og næste Gang var Skolen fuld af Tilhørere. Og nu gik det jævnt frem-

Kristensen-Randers.

ad. Men da vi naaede Nytaar, forbød det kære Sogneraad os at bruge Skolen med den Motivering, at »vi sled paa Gulvet«. Nu var gode Raad dyre. Men jeg oplevede Sandheden i Grundtvigs Ord om Farao: »Vil nogen Guds Forsætter hæmme, han nødes til selv dem at fremme!« Folk fandt, at det var dog for galt. Mange meldte

sig ind i Foreningen, og en Husmand ejede en gammel Sal — der havde før været Kro — den lejede vi for 2 Kr. for hvert Møde. Vi havde mange dejlige Møder i

Hagbard.

den gamle Sal. Blandt de mange Ordførere mindes jeg med særlig Glæde gamle Pastor *Brandt* i Ollerup og Pastor *Balslev* i Vester Hæsinge, det var ham, der døde som Fyns Biskop. Ja, og saa Mændene fra Ollerup Høj-

skole. Der var jo imidlertid *Kristensen-Randers* kommet. Han var altid villig, og der var Liv i ham.

Endnu et Minde maa jeg have Lov at omtale fra mit Ophold i Vester Aaby: *Min Forlovelse.*

Jeg havde en Kæreste i Sønderjylland. Selvfølgelig den sødeste Pige, der kunde gaa i et Par Sko. Men hun sveg mig og stak af til Amerika med en anden. Først sørgede jeg, siden ærgrede jeg mig og lovede mig selv, at den gik jeg ikke paa tiere. Det holdt jeg ogsaa i adskillige Aar; men alligevel — ingen undgaar sin Skæbne; og min blev da ogsaa god nok.

Margrete, min Hustru, er fra Aastrup, Anneks til Vester Aaby. Hun er født 1861, den 8. Februar, og er altsaa 9 Aar yngre end jeg. Hendes Forældre ejede et jordløst Hus, men de var velstaaende Folk. De havde et lille Køretøj, og de kørte rundt og købte Æg. Det var den Gang en meget god Forretning. Jeg har hørt Svigerfader sige, at hvis han ikke kunde tjene en Mark paa hver Snes Æg, vilde han ikke handle med Æg. De var brave, skikkelige Mennesker, men yderst paaholdende i Pengesager og aldeles blottede for aandelige Interesser. Margrete havde stor Lyst og Trang til at komme paa Højskole; men de gamle vilde ikke hjælpe hende. Hun maatte klare sig selv. Hun søgte og fik Amtsunderstøttelse og kom saa over til Anton Nielsen. Det var hans sidste Pigehold. Hun holdt sig selv med Kost, og hun vaskede og strøg for Folk, og paa den Maade klarede hun sig. Men det var drøjt for hende. Hver Lørdag Aften gik hun de omtrent halvanden Mil hjem fra Ollerup, vaskede og strøg hele Søndagen og mødte Mandag Morgen paa Skolen.

Vi mødtes altsaa i fælles Interesser, og Juleaften 1885

blev vi forlovede. Men vi holdt det hemmeligt; for hendes Forældre var afgjort imod mig, dels fordi jeg var fattig — det var vel nok Hovedanken — men de var

Margrete Hagbard.

ogsaa imod, at jeg hørte til »de hellige«, som de kaldte det. Imidlertid gik det, som Grundtvig synger: »Kærlighed kan aldrig dølges«. I Løbet af Vinteren begyndte Folk at snakke højt om, at vi var Kærestefolk, vi blev

saa enige om, at det Hemmelighedskræmmeri skulde have Ende, og jeg skulde gaa ned til hendes gamle og anholde om hendes Haand. Hun turde ikke være hjemme, men vilde rejse hen og besøge en Højskoleveninde. Og saadan blev det.

Det var anden Paaskedag, jeg spadserede til Aastrup paa Bejlerfærd. Jeg blev særdeles elskværdig modtaget. Jeg fik Kaffe, og jeg fik Aftensmad, og vi snakkede op om løst og fast, kun ikke om mit Ærinde. Jeg var frygtelig forlegen. Hjertet sad mig i Halsen. Men endelig tog jeg da Mod til mig og bad om deres Samtykke til, at Magrete blev min Hustru. Men nu hørte sandelig Elskværdigheden op. Hendes Moder sagde afgjort Nej. Margrete var svagelig, hun var ikke værd at gifte, og vi havde ikke noget at gifte os paa, og hist op og herned. Aldrig har jeg bøjet mig for nogen, som jeg bøjede mig for den Kone — for det har nu aldrig ligget for mig at tigge mig frem. Jeg tog hende om Halsen og sagde: »Lille, kære Hanne, jeg beder dig saa bønligt, som jeg kan, om at sige ja«. Men hun var ubønhørlig. »Det sker ikke, saa længe mine Øjne ser Solen,« sagde hun.

Men nu brast min Taalmodighed. Rolig men bestemt sagde jeg: »Ja, saa har jeg ikke mere at sige, end at saadan bliver det. Det er Margrete og jeg enige om. Farvel!«

I Døren vendte jeg mig og sagde: »Og nu vil jeg haabe, at I er skikkelige ved Pigen, naar hun kommer hjem.«

»Ja, vi skal saamænd ikke gøre hende noget,« sagde hendes Fader.

Men der blev nu Maade med Skikkeligheden. Om Torsdagen kom en Dreng med Brev fra hende. Hun skrev, at hun var ene hjemme og bad mig om at komme

derned, for hun kunde ikke holde det ud. Jeg gik selvfølgelig med det samme. Da jeg kom derned, fortalte hun, hvor haarde de havde været, og at hun var stillet den Betingelse, enten at slippe mig eller forlade sit Hjem. Og hun havde faaet en Uges Betænkningstid.

»Ja, det er haarde Vilkaar, min Pige,« sagde jeg, »og jeg vil saa ikke lægge Baand paa dig. Jeg løser dig fra dit Ord, og saa maa du vælge frit.«

»Det Valg er gjort,« sagde hun, »jeg er din, og jeg bliver din!«

»Ja, saa maa vi jo se at faa dig hjemmefra,« sagde jeg, »og Vorherre hjælper os nok, saa der bliver en Udvej.«

Hendes Forældre havde naturligvis regnet med, at der var ingen Udvej; for vi kunde ikke tage imod hende, vi havde ikke Plads. Men der blev en Udvej. Det bliver der altid for den trofaste Kærlighed. Gaardejer *Peder Nielsen*, Eskemosegaard, hvor Margrete tidligere havde tjent, tilbød af sig selv, at hun maatte komme til dem og have Hjem hos dem, til vi fik os et selv. Og saadan blev det. Søndag Morgen kørte Peder Nielsen op og hentede Margrete og hendes Klædeskab. Og der fandt min Pige et godt Hjem i Stedet for det, hun maatte forlade for at være tro mod sin Kærlighed.

Saa var hun skilt fra sit Hjem, og at det voldte bitre Timer, siger sig selv. Adskillelsen varede adskillige Aar. Da vi fik vore første Børn — vi fik Tvillinger — skrev jeg til hendes Forældre og meddelte dem det. De sendte os pr. Postanvisning uden saa meget som en Lykønskning en — Tokrone. Jeg blev sprutvred og vilde have sendt den tilbage. Men Margrete græd og bad mig om at lade være. Saa tav jeg stille og puttede Tokronen i Lommen. Omsider jævnedes det dog. Da Børnene blev saa

store, at de kunde rejse, besøgte de Mormoder og Morfader, og dem kunde de gamle ikke staa for.

Endnu en Ting maa jeg omtale fra Tiden i Vester Aaby: »Ugens Nyheder«. Dette Blad, der nu er i sin 50. Aargang, var lige begyndt, da jeg kom hjem fra Sønderjylland. Jeg fik et Prøvenummer og blev straks indtaget i Bladet. Jeg havde en Følelse af, at det vilde blive et Blad, ikke for de højlærde eller de mere aandsudviklede, men for de Tusinder af Smaafolk i Aanden. Redaktør *Holck*, der var kommet hjem fra et fleraarigt Ophold i Amerika, var en praktisk Mand, og det viste sig, at han saa rigtig. Her var Plads for et saadant Ugeblad. »Husvennen«, der havde gaaet godt i adskillige Aar, sang paa sit sidste Vers. Og her var intet andet Ugeblad, der var noget værd. »Ugens Nyheder« slog vældig an. I Tusinder af Hjem Landet over blev det hver Uge modtaget med aabne Arme. Jeg blev Medarbejder ved det straks, har været det siden og bliver ved dermed til min Dødsdag, hvis da Bladet lever saa længe, hvad jeg baade haaber og ønsker.

Holck var en praktisk Mand; men han var ogsaa en god Mand. Der er mange, der har følt inderlig Taknemmelighed for den hjælpende Haand, han rakte dem. Og han var en alvorlig Kristen; skønt vi langt fra var enige om alt, først og sidst ikke om Barnedaaben, var vi personlige Venner.

Bladet fik jo ogsaa Uvenner, for ikke at bruge et stærkere Ord. Jeg har nu altid haft en Følelse af, at en hel Del af Uviljen var Misundelse, Brødnid. Jeg kom en Gang paa en Københavnsrejse til at rejse sammen med en Præst. Da han fik at vide, hvem jeg var, maatte jeg høre en hel Del om det sølle Blad, og at det var sært, at

jeg vilde skrive i det »men De skriver vel for Betaling«, føjede han til i en haanlig Tone. Nu blev jeg vred og spurgte: »Præker De maaske ikke for Betaling?« Jo, det maatte han jo indrømme. »Hvad har De egentlig imod Bladet?« spurgte jeg. Det tyggede han lidt paa, saa sagde han overlegent: »Aa, det er Barnemad.«

»Naa, Gud ske Lov,« sagde jeg, »at det ikke er værre. Børnene skal jo ogsaa have Mad. Men nu skal jeg sige Dem noget, Hr. Pastor, I høje Herrer, der har saa travlt med at kritisere os andre, I skulde tage og udgive et bedre Blad for de Tusinder af Hjem, hvor det ikke kan nytte, at I kommer stikkende med »Højskolebladet« eller »Tidens Strøm«, for de kan ikke fordøje det.«

Det svarede han ikke paa, og saa snakkede vi ikke mere sammen.

Jeg skylder »Ugens Nyheder« Tak for meget. Det har været mig en økonomisk Hjælp, som jeg ikke har kunnet undværre. Og det har gjort mig kendt vidt om, og det har ført til, at jeg ligger med Hundreder af Breve, der gør, at jeg, som vel kun faa, kender og ved, at der gaar mange, mange Smaafolk omkring i vort Land, Folk, som hverken Grundtvigianere eller Missionsfolk regner med, men som gaar i deres eget stille, tit oversete, Liv og tumler med deres Længsler og Savn, deres Tvivl og Anfægtelser. De har skrevet til mig om Raad og Trøst, og de har takket mig saa hjerteligt for den lille Hjælp, jeg har kunnet række dem. Disse Breve gemmer jeg med Taknemlighed, for de er mig Vidnesbyrd om, at jeg har ikke levet helt forgæves, men har dog haft Lykke til at være en lille Smule for en og anden, der trængte.

Min Kæreste vilde ikke være Væverkone. Noget af det, hun paa Højskolen havde faaet Hjertet varmt for,

var Børnene. Det havde særlig Niels Johansen besørget. Hvor kunde han blive varm, naar han talte om den bagvendte Maade, de smaa saa tit blev behandlet paa. Hvad mig angaar, da havde der i mine Drengeaar tit været baade tænkt paa og talt om at faa mig ind paa Lærervejen. Og mit Ønske gik ogsaa i lang Tid den Vej. Men — Pengene til Uddannelsen? Der var ingen Udsigt til at skaffe dem. Saa gik jeg Arbejdets Vej, og gennem Ungdomsaarene under de forskellige Kaar var Tanken paa Lærergerningen forduftet. Nu kaldte Margrete den frem; og det var ikke vanskeligt. »Du skal være Friskolelærer,« sagde hun.

Vi drøftede Spørgsmaalet hver Gang, vi var sammen, og vi blev enige om, at det skulde prøves. Men jeg skulde absolut have lidt mere Uddannelse. Jeg var nu ikke helt blottet. Gode Kundskaber havde jeg fra min Skoletid. Paa Højskolen havde jeg faaet dem opfrisket. Og siden da havde jeg ikke drevet Tiden hen. Jeg sov aldrig til Middag. Min Middagshvile brugte jeg til at læse og skrive i. Om Aftenen, naar de andre gik til Ro, sad jeg tit med Pen og Bog til langt ud paa Natten. Og der skal nu ikke saa forfærdelig mange Kundskaber til for at være Børnelærer. Det gælder mere om, at vi forstaar at bruge dem, vi har. Og saa de to aldeles uundværlige Egenskaber, at vi holder af Børn, at det er vor Lyst at leve Livet blandt dem, og at vi har Evnen til at knytte Børn til os. Og begge Egenskaber har jeg haft fra Ungdommen af. Børn og Hunde har altid hængt ved mig.

Men alligevel var vi enige om, at der skulde lidt mere til. Og da *Kristensen Randers* den Gang havde en Realafdeling paa Højskolen, saa meldte jeg mig til Deltagelse der. Men Pengene? Statsunderstøttelse kunde der ikke

søges. En Del af vore Højskoler var kommen paa det sorte Bræt og havde mistet Understøttelsen af politiske Grunde. Blandt dem var Ollerup. Der var oprettet en Forening med det Formaal at yde Understøttelse til de Elever, der vilde paa en af de udelukkede Skoler. Der søgte jeg Understøttelse og fik tilstaaet 75 Kr. Resten betalte »Ugens Nyheder«. Og saa kom jeg da paa Højskole igen. Det var Vinteren 1886—87. Og det blev en god Vinter. Kristensen Randers havde Bibelhistorie og Litteraturhistorie, Niels Johansen havde Danmarkshistorie, og det er sikkert, at de begge kunde varme vore unge Hjerter op. Jeg har holdt af de to Mænd hele mit Liv og gemmer trofast deres Minde. Anton Nielsen var paa Skolen endnu og havde nogle Timer der. Og en Gang om Ugen kom den kære, gamle Pastor *Brandt* og holdt Foredrag. Desuden havde vi som Lærer den unge Seminarist *Hans Clausen.* Han blev senere Redaktør af »Assens Amts Avis«.

Og Vinteren gik kun alt for hurtigt. Om Sommeren var min Pige derovre, og til Efteraaret var det saa Meningen, at vort Bryllup skulde staa. For det var imidlertid sket den glædelige Begivenhed, at jeg havde faaet Plads som Friskolelærer i *Norup* ude paa Sletten i Nordfyn. Der havde *Anders Gommesen* begyndt en Friskole. Jeg husker ikke hvornaar. Jeg husker heller ikke, hvor længe han var der; men da Familien voksede, blev Lønnen for lille, og saa søgte han Embede i Folkeskolen. Han er ikke den eneste, det er gaaet saadan. Mange Aar senere havde jeg i Bladene en Debat om Friskolen med afdøde Provst Krarup i Brønderslev. Provsten skrev blandt andet: »Jeg har været Friskolemand, men jeg er det ikke længer; for jeg har set rige Gaardmænd lade deres

Friskolelærer sulte.« Den kunde jeg ikke give igen paa. Naa, det er jo bedre nu.

Anders Gommesen fik Embede paa Sjælland, og de gode Folk i Norup fortsatte Skolen med en Lærerinde. Stine hed hun, hun var Datter af Smeden der paa Stedet. Hun var vist en meget flink Pige; men Børneantallet var gaaet ned, og saa mente Mændene, at de maatte helst faa en Lærer. De skrev til Kristensen Randers, han anbefalede mig, og jeg rejste saa derud og blev antaget. Det var en slem Hage ved det: Jeg skulde købe Huset. Gommesen havde bygget det. Da han rejste, solgte han det til en Enke. Og Skolen boede saa til Leje hos hende. Stine opholdt sig i sit Hjem lige over for. Nu skulde jeg købe Huset tilbage. Det skulde koste 3200 Kr., og jeg skulde til December Termin udbetale 1000 Kr. Jeg ejede saamænd ikke 1000 Øre; men jeg mente jo, at Vorherre gjorde nok Udvej, naar jeg bad ham om det. De skulde jo til, og saa maatte de komme. Ja, det var vel noget naivt tænkt. Jeg var et stort Barn, og det er jeg saamænd endnu. Pengene kom virkelig, som jeg senere skal fortælle, og jeg blev en god Oplevelse rigere. Jeg købte saa Huset, og vi blev enige om, at jeg skulde begynde Skolen efter Sommerferien.

Den 2. September skulde vort Bryllup staa. Det blev holdt hos Karen Jørgensen paa Højskolehjemmet i Odense, og vi blev viet af *Fr. Nygaard* i Odense Valgmenighedskirke. Sagen var den, at min Kæreste kunde ikke godt tænke sig at holde Bryllup derhjemme. Det kunde godt have staaet hos Peder Nielsens; men da hendes Hjem var lukket for hende, fandt hun det saa trist at holde det hjemme, hvorfor hun løste Sognebaand til Pastor Nygaard. Senere gjorde jeg det samme og var Med-

lem af Odense Valgmenighed, til vi forlod Norup. Jeg er meget ked af, at jeg ikke har et Billede af Fr. Nygaard.

Vi holdt altsaa et lille Vennebryllup paa Højskolehjemmet. Der var jo en Sky paa Himlen: Margretes Forældre vilde ikke med. Men det var der jo ikke noget at gøre ved. Hendes Broder var med. Og selvfølgelig min Moder og Broder. Saa var der for Resten kun nogle Venner: Peder Nielsen og hans Kone, min Eftermand i Vester Aaby Foredragsforening, Jens Nielsen og hans Kone, Kristensen Randers og Marie Johansen — Niels var i Karlsbad for sit Helbred — og nogle enkelte af vore Højskolevenner, deriblandt *Marie Skytte,* Jens Skyttes Søster. Hun havde været min Kærestes Lærerinde paa Højskolen, og hun pyntede hende til Brud. Hun er ogsaa gaaet hjem for flere Aar siden. Saa var der et Par Venner fra Sletten og Bestyrelsen for Norup Friskole.

Marie Skytte.

Ja, det var en Vennekreds, der var samlet. Ved Festbordet efter Vielsen talte Pastor Nygaard og Kristensen Randers, og Jens Nielsen overrakte os fra Vester Aaby

Foredragsforening et Stueur med Sølvplade. Saa tilbragte vi et Par hyggelige Timer sammen, indtil Togene førte os til de forskellige Sider. Med det sidste Bogensetog tog vi med alle vore Blomster og Brudegaver saa rige som et Fyrstepar til Otterup Station, hvor Vognen ventede os. I Friskolen ventede der os en ny Overraskelse: Der var pyntet over Døren, hele Huset straalede af Lys, i Dagligstuen var der Opstilling af Brudegaver, i Skolestuen var der festlig dækket til hele Skolekredsen. Saa holdt vi Fest. Det blev spist og drukket, der blev talt og sunget. Ja, det var en Velkomst. De kære Mennesker! Jeg bliver saa varm om Hjertet, mens jeg sidder og skriver dette. »Mindet lader som ingen Ting, er dog et lønligt Kildespring«.

Og saa næste Dag, da vi skulde pakke ud. Gentagne Gange satte vi os ned og græd af Glæde og Tak. Det var en Lørdag. Næste Dag gik vi som nygifte i Kirke og hørte Pastor *Splejs*. Lad mig sige lidt om Splejs: Han var en af vore gode gamle grundtvigske Præster. Jeg glemmer aldrig hans Forkyndelse. Vi fik altid noget med hjem. Og han var en Original, en fuldt ud selvstændig Mand. Hans Kirke var altid fuld om Søndagen; men det var ikke af de Folk i Norup. Vennerne trindt omkring fra samledes i Norup Kirke.

Han var ikke med paa, at jeg skulde komme. Han vilde have beholdt Lærerinden. Efter Formandens Raad gik jeg en Eftermiddag ned for at hilse paa ham. »Nu skal du ikke lade dig kyse«, sagde Niels Jørgensen. — Jeg kom ned i Præstegaarden, bankede paa til Studereværelset og kom ind. Han sad henne ved Skrivebordet med Ryggen mod Døren. »Goddag!« sagde jeg. »Goddag!« sagde han. Aldrig har jeg faaet en saa kold Mod-

tagelse. Han hverken vendte sig eller sagde »kom nærmere« eller »sid ned«. Han bare skrev.

Saa gik jeg hen til ham og sagde:

»Jeg er den ny Friskolelærer.«

»Jeg har ikke haft Bud efter Dem,« sagde han.

»Nej, det har De ikke,« sagde jeg, »men De er jo da min Sognepræst.«

»Ja, det er jeg jo,« sagde han.

Saa tog jeg Ordet igen og sagde: »Og da vi begge vil have Skyld for at tjene den samme Sag, saa er det bedst, om vi kan arbejde sammen.«

»Her er ikke noget at gøre,« sagde han.

»Ja, det har vi ikke Lov at sige,« sagde jeg, »vi har kun at gøre vort Arbejde, saa godt vi kan, og lade en anden om Høsten.«

Nu tøede han skam op.

»Sid ned,« sagde han. Og han fortsatte: »De er en ung Mand og kan haabe, og jeg vil ikke berøve Dem alt Haab: men mit Haab er lagt paa Baare.«

Saa talte vi lidt sammen, og til Slutning sagde han: »Gaa De nu kun hjem og tag fat, og trænger De for et godt Raad, saa kom De kun. Jeg er en gammel Skolemand.«

Lærere fabrikeres jo ikke paa Anstalter, enten saa Anstalten hedder Seminarium eller Realskole. Læreren vokser op i Skolen midt blandt alle Poderne. Det er Børnene, der opdrager Læreren. Jeg sidder og smiler ved at tænke paa min Rekruttid i Norup Friskole. Det passer vel nok, hvad Lærer Andersen i Kommuneskolen sagde en Aften, vi sad og snakkede om den Sag: »Vi skal jo alle sammen slide et Par Narresko!« — Ja, naar man endda kunde slippe med at slide et Par Narresko i Livet! — Men jeg

mindes med Tak den Lyst og Glæde, hvormed jeg tog Skolegerningen op. Lettere, raskere har Timerne aldrig gaaet for mig, end de Timer, jeg tilbragte hos Børnene, og det har, Gud ske Lov, fulgt mig til min sidste Skoledag.

Jeg var ovenud begejstret for Frihedstanken. De smaa skulde gro op i den fuldkomne Frihed. Vi havde derfor hverken Orden eller Plan i Arbejdet. Jo, Morgentimen, efter at vi havde holdt vor Morgenandagt, brugte jeg til at fortælle Bibelhistorie i. Det har jeg altid gjort. Men den øvrige Del af Dagen bestilte enhver efter sin egen Lyst. Vi blev imidlertid snart kede af det og blev enige om at bestille det samme i Timen allesammen. Ved hver Times Begyndelse blev der holdt Folkeafstemning, og Flertallet havde Afgørelsen. Saadan gik det en Tid. Men en Morgen, da jeg kom ind i Skolen, kom to af mine store Piger og sagde til mig:

»Vi har snakket sammen om, at du maa hellere bestemme, hvad vi skal bestille i Timen. Saa bliver vi fri for alt det Vrøvl.«

Det gik jeg med Glæde ind paa, og da de foreslog, at jeg skulde skrive en Timeplan og slaa den op paa Døren, gjorde jeg det med det samme. Og det har jeg brugt til det sidste, og vi har befundet os godt derved. Der er jo visse Fag, som vi alle skal lære i Livet. *Pligt* og *Orden* kræver Livet af os alle. Og vel enhver, der leves ind i det fra Barnsben. Da vil det erfares, at Pligten er ikke en Tvang, en Byrde, men en god Støttestav under Livsvandringen.

Særlig var det Fest, naar Pastor *Splejs* kom for at holde »Eksamen«. Der var ikke nogen velærværdig Katekiseren eller den Slags Ting. Præsten satte sig paa

en Bænk midt iblandt dem og snakkede med dem. Jeg husker et Eksempel: Splejs sad og snakkede med Børnene om Morten Luther. De blev enige om, at han var født i Eisleben; men hvor det er i Verden, det vidste ingen af dem. Nu skal jeg hjælpe jer,« sagde Præsten. »Kender I det gamle Ord: »En døv Saks gør en skævmundet Skræder!«

»Han er født i Saksen!« raabte Børnene.

»Ser vi det,« sagde Præsten, »I er sandelig dygtige.«

Det var nu en Sorg, da Pastor Splejs forlod os. Og i Stedet for fik vi en Pastor *Thomsen* fra København. Han var en fin Mand, ogsaa en alvorlig Mand; han hældede nærmest til Indre-Mission. Og han havde lidet eller intet Kendskab til Bønder i Almindelighed og til Friskolen i Særdeleshed. Han var en hel Modsætning til Splejs, og vi kom ikke godt ud af det sammen. Navnlig var det jo galt med Balslevs Lærebog og Ramseriet. Vilde jeg have bøjet mig der, havde det hele været godt; men det kunde der ikke være Tale om. Sidste Gang, jeg holdt Eksamen for ham, sagde han, da vi havde sunget vor Morgensalme: »Kan Børnene Trosbekendelsen?«

»Det ved jeg skam ikke,« sagde jeg.

»Har De aldrig hørt dem?« spurgte han.

»Nej, det kunde aldrig falde mig ind,« sagde jeg, »men jeg bekender Troen hver Morgen, saa de kan den selvfølgelig nok.«

»Naa,« sagde han, »saa kan vi bruge det i Dag. Vil De saa begynde med den øverste og høre dem alle hver for sig i Trosbekendelsen.«

»Nej, det vil jeg ikke,« sagde jeg.

»Hvorfor vil De ikke det?« spurgte han.

»Fordi Troens Ord er ikke givet os til Øvelse i Hukommelses-Gymnastik.«

»De nægter det altsaa?« spurgte han.

»Aldeles bestemt,« sagde jeg.

»Godt,« sagde han, »saa er vi færdig. Saa klager jeg over Dem.«

»Gør De det,« sagde jeg. Og dermed endte den Fægtning.

Hen paa Sommeren var jeg til Amtsskyttefest. Der var jeg sammen med Provst *Fog* i Bogense. Han fortalte mig, at Præsten havde klaget over mig.

»Han er jo ikke klogere,« sagde Provsten, »jeg forklarede ham, at jeg har ikke noget med Hagbard at bestille, og desuden ansaa jeg Dem for en lille, flink Mand.«

— — —

Men jeg lovede jo at omtale Begivenheden med de 1000 Kr., som jeg skulde udbetale til December Termin, da jeg købte Skolen. Jeg havde en Ungdomsven, som jeg fortalte det hele om Handelen og mine Udsigter.

»De Penge kan du faa hos mig,« sagde han, »dem vil jeg laane dig.«

Det stolede jeg paa, og glad var jeg. Nogen Tid før Terminen skrev jeg saa til ham og mindede ham om hans Løfte; men Dagen før Terminen begyndte, fik jeg Brev fra ham, at han kunde ikke fly mig Pengene, for de stod fast, han kunde ikke faa dem. Han havde maaske været mere ærlig, hvis han havde skrevet, at han turde ikke laane mig dem. Men i hvert Fald var det en frygtelig Skuffelse. Hvad skulde vi nu gøre? Vi sov ikke stort den Nat. Flere Gange sagde jeg til Vorherre: »Du maa gøre Udvej for de Penge, Vorherre, for ellers gaar det hele jo i Stykker!« Men det hjalp mig ikke til Ro. Først henimod

Dag faldt vi i Søvn og fik et Par Timers Hvile. Hen paa Formiddagen kom Kredsens Formand Niels Jørgensen.

»Hvad er det for Ansigter, I gaar med?« sagde han. »Er der noget i Vejen?«

Jeg fortalte ham det hele.

»Det var ogsaa noget at ligge vaagen for,« sagde han. »Min Svoger Jens fik 600 Kr. hjem i Gaar. Dem har han ikke Brug for; nu skal jeg gaa over og faa dem. Og saa sætter du dig hen og skriver til Redaktør *Holck* og beder ham om at sende dig de 400 Kr. omgaaende. Det gør han nok.«

Og saadan blev det da. Inden Terminen løb ud, betalte jeg de 1000 Kr. Og saa var Sagen ordnet paa allerbedste Maade. Jeg tog det skete paa den Maade, at det for mig blev et Bevis paa, at det kan hjælpe at bede til Vorherre, naar vi er i Trang. Andre vil maaske kalde det et Tilfælde.

Vi var i Norup Friskole i 4½ Aar. Og i den Tid gik Skolen godt frem. Saa vidt jeg husker rigtigt, overtog vi Skolen med 19 Børn og afleverede den med 40 til min Eftermand, *Jørgen Jørgensen-Borup*, Bøvlingbjerg. Vi var saamænd glade ved at være der, men de økonomiske Forhold var trykkende. Vi fik 450 Kr. i Løn. Jeg skulde betale Renter og Afdrag paa Huset, og nu havde vi selv to Børn, Mikael og Solvejg, der var Tvillinger, saa det kneb med at give hver sit.

Jeg blev paa den Tid kendt med *Niels Kierkegaard*, Køng Højskole. Jeg havde allerede den Gang begyndt at holde lidt Foredrag her og der, og Kierkegaard og jeg traf sammen flere Steder, hvor vi talte begge to. Han kom med det Forslag, at vi skulde flytte til Køng, og saa skulde vi prøve at bære Højskolen i Fællesskab. Høj-

skolelivet havde jo min Kærlighed, og derfor gik jeg paa den. En af mine Venner sagde til mig: »Den Plads kan du ikke fylde, og det har du ikke Kundskaber til.«

N. Kierkegaard og Hustru.

Jeg mente jo og tog frejdig fat. En af mine Præstevenner sagde engang:

»Deres Styrke, Hagbard, er Deres store Selvtillid!«

Og han saa rigtig nok. Men uden Selvtillid kan man da ingen Ting. Jeg fyldte Pladsen godt; for jeg havde

Evnen til at tage de unge om Hjertet. Det har jeg endnu. Og der er ingen Tvivl om, at vi kunde have baaret Køng Højskole frem, naar vi kunde have arbejdet sammen. Det viste sig ogsaa, at Skolen gik frem i den Tid, jeg var der. Men vi kunde ikke sammen. Det var i hvert Fald lige saa meget min Skyld som hans. Jeg var Idealist, et ungt Brushoved. Han var det modsatte.

Niels Kierkegaard stod ikke højt blandt andre Højskolemænd. Jeg kan nu ikke se andet, end at der blev gjort ham Uret. Han var i mange Maader en god Mand, og trods det, at vi skiltes, blev vi ved at være Venner. Han var vel ikke saadan egentlig Grundtvigianer, han var det i hvert Fald ikke efter min Recept. Han var mig for meget Forstands-Menneske og for meget Forretnings-Menneske. Naa, det sidste var vel en Følge af det økonomiske Tryk. Han var Jyde, og en støt og sejg Jyde var han. Det kneb tit forfærdelig med Udkommet, det ved jeg, og han kunde have søgt Embede i Folkeskolen. Men han *vilde* nu holde Højskole i Køng, og han gennemførte det. Det er heller ikke faa unge, der har været glade ved at være i hans Skole og hans Hjem. — Vi kunde, som sagt, have baaret Skolen frem, naar vi kunde have udfyldt hinanden. Han repræsenterede Kundskabssiden og jeg Hjertesiden. Men det skuld it væ saa'n. Efter 1½ Aars Samarbejde skiltes vi.

Den sidste Sommer, jeg var paa Køng Højskole, havde vi nogle Vendelbopiger. Deriblandt to Søstre, der var Børnebørn af den gamle Forstander *Viborg* paa *Kvissel* Højskole. Den ældste af dem var *Anna Kristoffersen.* Hun blev senere Værtinde for Odense Højskoleforening. Jeg har besøgt hende der en Gang. Om hun er der endnu, ved jeg ikke. De to Piger fortalte mig, at deres Bedste-

fader var gammel og svag og kunde ikke mere. Han vilde sælge Skolen, og nu vilde de, at jeg skulde købe den og saa begynde paa en Skole i Vendsyssel. De snakkede saa længe, at jeg virkelig en skønne Dag rejste op og købte Skolen. Handelen blev vi let enige om, for jeg gav, hvad der blev forlangt. Jeg blev da siden klar over, at det var ikke for lidt; men jeg har altid haft Skyld for, at jeg ikke er Forretningsmand. Og det passer vel nok. Mine Venner forsikrede mig, at det kunde jeg aldrig klare. Men jeg havde jo min Selvtillid og mente, at den gik nok.

Det værste var, at alt var forfaldent baade ude og inde. Stakkels gamle Viborg evnede ikke at gøre noget ved det. Der var ikke en ordentlig Kakkelovn i hele Huset. Komfuret var lukket med Træpinde. Noget af det første, jeg tog mig for, var at rejse til Frederikshavn og købe Kakkelovne og Komfur for 1000 Kr. Taget paa Skolen var utæt i alle Ender og Kanter. Udenoms-Bekvemmeligheder var der saa godt som ikke. Der var ikke et W. C., man kunde være bekendt at vise Folk ind paa. Ikke des mindre begyndte vi Skolen med frejdigt Mod den 3. November 1892. Vi begyndte med 20 Elever. Det var virkelig en god Begyndelse. Ved Aabningsmødet talte blandt andre senere afdøde Pastor *August Kristensen.*

Jeg havde to Lærere, *Marius Møller,* nu død, og *Højberg,* der ogsaa er død for flere Aar siden. Vi havde saamænd nok at bestille, for vi havde ogsaa Kommunens Børneskole. Men det hele gik med Liv og Lyst, og vi havde en dejlig Vinter. Heldigvis kom Foraaret tidlig det Aar, saa vi allerede i Marts kunde begynde med Forberedelser til Byggeriet. For bygges skulde der, og bygget blev der. Vi byggede Baghus med alt Tilbehør, stort For-

samlingshus med en dejlig Gymnastiksal og Plads til Børneskolen, og vi tækkede Skolestuen om. Hvor jeg fik Penge fra til alt det? Jeg havde ingen Penge, og jeg fik ingen. Men jeg havde jo — min Selvtillid. Og saa Vendelboernes Tillid. Jeg kunde, desværre, lave al den Gæld, jeg vilde. Desværre, ja. For Gæld skal jo betales.

Da jeg var færdig med Byggeriet, stod jeg med en Gæld paa 26,000 Kr. Det var mange Penge den Gang. Og det viste sig ogsaa umuligt at faa Pengeforholdene ordnet. Gamle Viborg havde et Laan paa 5000 Kr. i Overformynderiet. Det var for lidt. Saa sagde jeg Pengene op og søgte Laan i Kreditforeningen. Der fik jeg 8000 Kr. Saa fik jeg et Kautionslaan, som en Del af Skolens Venner gik i Borgen for; men de sidste Penge kunde jeg ikke faa ordnet. Dem skulde jeg jo have haft selv; men det havde jeg bare ikke. Saa red jeg paa — Veksler. Det er en bedrøvelig Maade at færdes paa.

Naar jeg nu tænker tilbage paa de Aar i Kvissel, saa er det baade med Fryd og Smerte. Med Fryd! Ja, hvor havde vi dejlige Dage i Samlivet med de kære unge Mennesker. Vi havde Skolen oppe paa nogle og tredive Elever baade Vinter og Sommer. Vi havde ikke Plads til flere. Og Arbejdet gik med Liv og Lyst. Vi havde god Hjælp; thi foruden de to faste Lærere og en Lærerinde havde vi ugentlig Hjælp af Præsterne *Bugge* i Mosbjerg og *Vestergaard* i Elling og Lærer *Lütken,* Holmen Skole, og *August Kristensen* kom jævnlig paa Skolen. Jo, det var dejlige Dage, og mange lyse, varme Minder gemmer jeg. Jeg har min Mindebog fra den Tid, og det er med inderlig Glæde jeg atter og atter læser i den. August Kristensen har skrevet deri: »Kirken og Skolen tilsammen bo, Præsten og Læreren sammen gro! Tak, du Lære-

med samt din Mage, for mange herlige Skoledage!«

Blandt de Præstevenner, jeg mindes med Glæde fra hin Tid skal omtales de to unge Præstefolk fra Raabjerg ved Skagen, senere Skallerup-Vennebjerg ved Hjørring, Pastor *Frede Jensen* og hans elskelige Hustru, *Thyra*. Han er Søn af Pastor Jensen i Ebeltoft, og hun Datter af Lærer Lauesgaard i Yding Skole. Han er en Bojsen, og hans Mor, Fru Nanna, rejste en Tid omkring til Højskolerne og lærte de unge Piger Kunstsyning, og Thyra Jensen løste siden sin Svigermor af. Det var Fest paa Højskolen, naar Thyra kom; men ogsaa Pastor Jensen kom paa Højskolen og talte der flere Gange. Jeg mindes saaledes efter de mange Aars Forløb, at han en Dag talte over Digtet: »Jeg ved en dejlig Have, hvor Roser staar i Flor«.

Siden flyttede de til Lolland; men trods det, at Vejen blev længere mellem os, holdt Forbindelsen. Det er et mer end 40 aarigt Venskab. Gud ske Lov derfor. For ca. 4 Aar siden havde vi den Glæde, at Thyra Jensen og hendes Datter Inga, der er gift og bor paa Lolland, besøgte os i Stidsholt og talte begge to ved et Møde i Skolen. Og for to Aar siden var vi sammen med Pastor Jensen og Thyra ved en Fest for dem i Ølgod, hvor de havde deres første Præstegerning.

Nu har de lagt op og nyder deres Aftensæde, men tager jo endnu Del i Menighedslivet. Thyra Jensen har jo et godt Navn som Forfatterinde. Navnlig er hendes Bog: »Fra gamle Præstegaarde« interessant. Og Inga har skrevet en meget fornøjelig Bog: »Hjemliv i Østen«.

Men der var jo ogsaa Smerte. De usalige Pengebekymringer. De hørte til Dagens Orden. Alt, hvad jeg kunde skrabe sammen, gik til Renter og Afdrag. Saa forfaldt

en Veksel i Dag og en anden i Morgen, og jeg havde ingen Penge. Saa maatte jeg bede Banken om at lade den ligge nogle Dage. Det var ikke til at holde ud. I 5½ Aar holdt jeg den gaaende, saa gav jeg op. Og skønt det var med Sorg, jeg forlod det Hjem, hvor vi havde levet saa mange glade Dage, saa føler jeg endnu den vidunderlige Lettelse, som det var at slippe ud af Pengevrøvlet.

Lidt udenfor Esbjerg, imod Jerne, ligger en tre Etages Bygning. Den ejes af Naboen, Tarmskraberiet. Den blev i hvert Fald i sin Tid købt dertil. Oprindelig blev den bygget til Husholdningsskole; men da den maatte opgives, overtog Kautionisterne — deriblandt *Jesper Madsen* i Jerne og *Mikkel Skov* i Gammelby — den i den Tanke at bruge den til Højskole. I »Højskolebladet« søgte de en Forstander, og da det netop var paa den Tid, da jeg var kørt fast i Kvissel, søgte jeg Pladsen og fik den. Og i Foraaret 1898 begyndte vi saa Skolegerningen der med 11 Piger. Ved Siden af fik vi en lille Børneskole i Gang. Vi havde Børneskole hele Tiden, baade i Køng og i Kvissel. I Esbjerg havde vi kun 8 Børn. Til hver Eksamen inde i Byen fik jeg Brev om at møde derinde med Børnene. Jeg tav ganske stille og blev hjemme. Men saa vilde Skæbnen, at jeg en skønne Dag maatte med en ung Mand, der skulde giftes, som Forlover ind til Sognepræsten, Pastor *Brun*. Efter at vi var færdig med vort Ærinde og vilde til at gaa, siger Præsten:

»Jeg har ellers en Høne at plukke med Dem, Hagbard.«

»Saa—aa,« siger jeg. »I hvilken Anledning, Hr. Pastor?«

»De møder aldrig med Deres Børn til Eksamen, endda De hver Gang faar skriftlig Tilsigelse.«

»Nej, det gør jeg ikke,« sagde jeg. »Og jeg agter heller ikke at gøre det.«

»Men hvorfor dog ikke, kære?«

»Det skal jeg saamænd sige Dem,« sagde jeg, »for det første vil mine Børn blive forlegne og nervøse, naar de kommer ind til alle de fremmede Børn og Mennesker, og for det andet lærer mine Børn langt mere, end der kan forlanges i den offentlige Skole. Det kan De jo nok forstaa.«

»Ja, ja,« sagde han, »saa er det jo bedst, at vi lader det gaa, som det gaar.«

»Det er det,« sagde jeg, »for det bliver ikke anderledes.«

Saa sagde vi Farvel og gik. Og jeg fik ikke flere Tilsigelser.

Vi var meget glade ved at være i Esbjerg. Jeg har flyttet adskillige Gange i mit Liv. Forholdene har ført det med sig, at jeg har været en farende Svend. Men den eneste Gang, jeg har længtes af nogen Betydning, var efter at vi var flyttet fra Esbjerg. Særlig glad var jeg ved Kirkegangen hos Pastor *Melbye* og hos Provst *Holck* ovre i Nordby paa Fanø. Hvor har jeg tilbragt mange dejlige Søndagstimer i de to Kirker. Men hvor mange herlige Timer vi end havde baade i Skolen og i Kirken, var der stadig et Tryk, der mangen Gang dæmpede Glæden: Elevantallet var for ringe. Jeg naaede ikke at faa Skolen anerkendt. Et Aar mente jeg at have det Antal Aarselever, Loven krævede; men jeg fik den Besked, at jeg manglede halvanden Elev. Jeg syntes, det var Synd imod mig. Jeg kunde sagtens have haft Tallet, naar jeg havde regnet dem med, jeg gav Lempelse i Betalingen;

men det maatte jeg jo ikke, og jeg var ærlig nok til at lade være. Saa skrev jeg til *J. C. Christensen*, som den Gang var Kultusminister, og beklagede mig. Jeg fik ogsaa Brev fra ham, hvori han skrev, at nu havde han selv personlig gennemgaaet Papirerne, og der manglede virkelig det nævnte Antal Elever. Saa snart jeg havde, hvad Loven forlangte, skulde jeg faa min Anerkendelse. Da var jeg lige ved at tabe Modet og give op. Men saa nynnede jeg Bjørnsons Vise: »Løft dit Hoved, du raske Gut! Om et Haab eller to blev brudt, blinker et nyt for dit Øje, straks det faar Glans af det høje!« Der er ingen af Bjørnsons Sange, jeg har haft saa megen Brug for som den. Jeg bruger den endnu.

Det er sandt, jeg kunde jo gerne fortælle, hvordan det gik med Kvissel Højskole. Der sad jo en Bestyrer; men da der var gaaet et Aars Tid, og der hverken blev betalt Renter eller Afdrag, fik jeg jo Brev fra Kreditforeningen i Viborg, at nu kunde det ikke gaa længere. Jeg skrev tilbage, at jeg kunde ikke gøre noget. Saa skred Foreningen jo ind, og der blev berammet Skiftesamling i Frederikshavn. Men saa fik jeg Brev fra *Ole Stevns*, om jeg vilde sælge Skolen til ham. Ja, hellere end gerne. Og Stevns overtog saa Skolen. Men han fik den heller ikke til at gaa, og det endte med, at den gik over paa private Hænder. Det var nu en Skam; men det er jo ikke den eneste af de smaa Skoler, der har maattet lukke. Det er nu Synd, for en lille Skole kan være til stor Velsignelse. En Ting er jo ikke daarlig, fordi den er lille, eller god, fordi den er stor!

Et kært Minde fra Esbjerg Højskole maa jeg have med: Her fødtes i Foraaret 1898 vor yngste Dreng, *Gudmund*. Hans Daabsdag var en Festdag paa Højskolen.

Jeg gik ind til Pastor *Melbye* og bad ham komme ud og døbe min Dreng.

»Er Drengen meget syg?« spurgte Præsten.

»Nej, han er sandelig ikke syg,« sagde jeg.

»Hvorfor vil De saa have ham hjemmedøbt? Vi maa egentlig ikke.«

»Det skal jeg sige Dem,« sagde jeg. »Vi er jo helt fremmede her i Esbjerg Kirke. Daaben er en Menighedshandling, og ude hos os kan vi samle en lille Kreds.«

»Godt,« sagde han, »jeg skal komme og gøre det saa smukt, som jeg kan.«

Og det gjorde han, og vi havde det festligt den Dag. Det havde vi nu tit; men, som alt fortalt, Eleverne var for faa. Der har jo flere Gange været prøvet paa at holde Højskole i Vestjylland. Saaledes i Janderup ved Varde og flere Steder; men det lykkedes ikke. Skønt Vestjylland vel nok altid har været den Landsdel, der har leveret det største Antal Elever til Højskolerne, har Højskolen ikke villet trives der, fordi de kære Vestjyder benytter Lejligheden til at komme ud og se andre Egne. Og Øboerne drages vanskeligt til Vestjylland. Naa, vi kunde vel alligevel have siddet og holdt Højskole under smaa Forhold, hvis jeg ikke havde begaaet en af mit Livs store Dumheder.

Under den storpolitiske Kamp med Estrup blev Brahetrolleborg Højskole oprettet som Modgift mod de slemme Venstreskoler, der jo tog Ungdommen. Forstander *Winther*, Godsforvalter *Lorenzens* Svigersøn sad saa der nogle Aar, jeg husker ikke hvor længe. Selvfølgelig gik Højskolen smaat. Man kan jo ikke rejse en Højskole paa et politisk Grundlag. Og da saa Winther døde — han var vist for øvrigt en god Mand — stod Skolen stille.

Den blev bekendtgjort til Salg, og paa en Rejse i Sydfyn blev jeg vildt begejstret og købte Højskolen.

Det var en stor Dumhed af to Grunde. Først fordi jeg gav for meget for den, og for det andet, fordi jeg ikke først erkyndigede mig om, at Skolen havde sin Anerkendelse. Det viste sig jo senere, at den var strøget, den havde staaet stille for længe. Den 3. November 1903 begyndte vi *Korinth Højskole* — det var en Betingelse i Handelen, at den skulde skifte Navn — med 25 Elever. Det var virkelig en pæn Begyndelse, og vi havde en skøn Vinter. Men ak, hvor længe var Adam i Paradiset. Nu først tænkte jeg paa at skrive til Fejlberg, som den Gang var Højskolernes Tilsynshavende, om Anerkendelse. Men der var slet intet at gøre. Skolen havde staaet stille for længe, den havde desuden skiftet Navn, saa det var jo en ny Højskole. Der var ikke andet at gøre, end at vi maatte begynde forfra for om muligt at vinde Anerkendelse. Og da Sommerskolen slog fejl, vi fik kun 8 Piger, saa tabte jeg Modet og gav op. Og hermed slutter min Højskolesaga. —

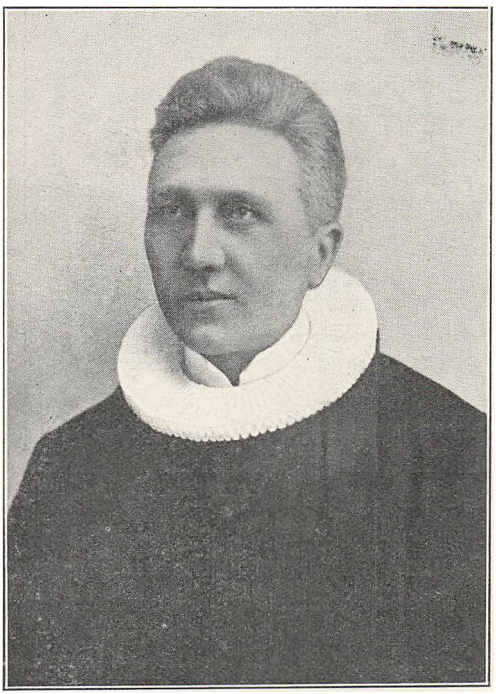
Tanken søgte nu atter til Børneskolen, min Ungdoms første Kærlighed, som jeg ogsaa kun havde været skilt fra i den korte Tid paa Korinth, og endda ikke helt, for jeg havde jo mine egne Børn og to Plejepiger, som vi havde taget efter deres Moders Død. Men i Øjeblikket var der ingen Skoledøre aabne, og da jeg saa i »Højskolebladet«, at der søgtes en Vært til Afholdshjemmet i Vejgaard ved Aalborg, søgte jeg den Plads og fik den. Da de Mennesker søgte Vært i »Højskolebladet«, antog jeg, at det var Folk, der havde noget med Højskolelivet at gøre, saa det var noget i Retning af et Højskolehjem, jeg skulde lede. At det var en Misforstaaelse, blev jeg

snart klar over. De havde ikke det fjerneste med det Liv at gøre. Vejgaard var den Gang nærmest en Arbejderkoloni. De fleste af Beboerne var Fagforeningsfolk, hvoraf en Del arbejdede paa Cementfabrikkerne. De var saamænd flinke Folk, det var Synd at sige andet om dem. De var flinke til at drikke Kaffe og til at holde Baller. Og det skulde jeg jo leve af. Ja, de var ogsaa flinke til at spille Kort, og det var slet ikke saa galt; for der maatte ikke spilles om Penge, kun om Kaffe og anden uskyldig Drik. Men alligevel, det var et tomt Liv. Det var ikke til at være tjent med at leve af Baller og Kortspil og Kaffebord uden at have nogen, vi kunde dele noget bedre med.

Politisk var vi langt fra enige. Og i den Anledning fik vi et lille Sammenstød. Der var et Savværk i Byen, og det havde faaet sig en ny Formand. Han var ugift og kom til at bo hos os. Han var ikke i Fagforeningen og vilde ikke deri. Den blev jo gal. Da han ikke vilde bøje sig, fik jeg Besked om, at jeg skulde jage ham ud. Jeg maatte ikke huse en Skruebrækker. Jeg vilde selvfølgelig ikke spørge dem om, hvem jeg maatte have i mit Hjem. Det kom ikke dem ved. Godt, saa blev de bare borte. Der kom ingen for at drikke Kaffe eller spille Kort. Det saa slet ikke lyst ud. Men saa jævnedes det paa en meget nem Maade: Han stak selv af en Nat. Han glemte ganske vist at betale mig 30 Kr., som han skyldte; men nu kunde jeg da sælge Kaffe igen. Og jeg slap for at bøje mig. Det var en god Ting.

Et Lyspunkt blev der i denne ellers ikke straalende Tid: Vi blev kendt med Pastor *Barfods* i Nørre Tranders, og vi blev Venner, et Venskab, der holdt til hans Død. Barfod var en god Mand. Han var ikke blot

Kristen og Præst paa sin Prædikestol, han var det til dagligt Brug. Han gjorde et godt Arbejde i Vejgaard. Livet der var jo saa som saa. Det var ikke saa ualminde-

Pastor Barfod.

ligt, at Folk levede sammen som Mand og Kone uden at være gift. Jeg havde et Par Eksempler:

Der skulde være Folketælling, og jeg fik en Gade at tælle Folk i. Jeg kom ind til en Familie, hvor der var Mand og Kone og en Flok Børn. Jeg satte mig til at skrive og blev snart færdig med Manden.

»Saa er det Deres Kone,« sagde jeg, »hvad hedder hun?«

»Ja—a,« sagde han, »vi er jo ikke saadan gift.«

»Naa,« sagde jeg, »hun er altsaa Deres Kæreste.«

»Ja, det kan vi godt sige,« sagde han.

»Ja, men I har jo Børn,« sagde jeg.

»Ja, vi har fem,« sagde han.

»Det er jeg skam ked af,« sagde jeg, »hvad skal jeg saa skrive?«

Det vidste han ikke. Jeg sad og grundede lidt, saa sagde jeg:

»Nu skriver jeg »Husmoder«. Og saa skal jeg sige Dem noget: I skulde dog se at blive koblet rigtig sammen. Nu skal jeg snakke med Præsten om det. Det var dog det pæneste, ogsaa for Børnenes Skyld. Synes De ikke?«

Jo, det syntes han nok. Og Pastor Barfod fik dem virkelig koblet sammen. Og de var ikke det eneste Par, han fik ordentlig gift. Han gik omkring i Husene og snakkede med dem om det og fik megen Forargelse fjernet. Og da vi fik bygget Kirke i Vejgaard, fik han virkelig Folk til at gaa i Kirke. Det var en hyggelig lille Kirke, hvor vi havde mange skønne Timer.

Men det daglige Liv som Værtsfolk tiltalte os ikke. Det gav for lidt til det legemlige Livs Ophold. Og Længselen efter Skolen rykkede stadig i os. Det blev saa »Højskolebladet«, der igen gav Stødet til Opbrud. Deri søgtes en Lærer til *Stidsholt Friskole*. Jeg søgte Pladsen og fik den. Saa flyttede vi igen op til Vendelboerne og blev der i 23 Aar.

Endnu et Minde maa jeg dog have med fra Vejgaard: Der blev vore fire store Børn konfirmeret. Vi havde jo

tre Piger og en Dreng. De to Piger var jo, som alt fortalt, Plejebørn. Jeg havde givet dem Valget. Helst havde jeg set, de havde sagt nej; men de vilde konfirmeres, og

Hagbards fire Konfirmander.

saa vilde jeg ikke sætte mig imod. De var knapt lige gamle, saa blev de enige om at vente efter hverandre. De vilde følges ad. Det blev nu en Højtidsdag. Pastor Barfod konfirmerede dem, og det gjorde han smukt, naar det endelig skulde være. Om Eftermiddagen havde vi en lille hyggelig Fest i Hjemmet. Pastor Barfod og en af

mine gamle Elever fra Kvissel talte ved Bordet. Jeg talte selvfølgelig ogsaa lidt til mine store, kære Børn. Jeg talte over Verset:

»Jeg mellem mine Hænder min Puslings Hoved ta'r:
Min kære Dreng, bliv større og stærkere end Fa'r,
og vogt for Brødens Stempel de Barneøjne blaa,
jeg giver dig Eksempel, saa langt som jeg kan naa!«

I Øst-Vendsyssel i den sydlige Krog af Volstrup Sogn ligger *Stidsholt*. Det er til Dels en Nybyggerkoloni. Oprindelig var der kun de to Birkmose Gaarde og de tre Stidsholt Gaarde. Efter disse sidste har Egnen nu Navn. Det hed ellers *Ørstoft* Hede. Jorden, der var Udlodder til Gaardene i Ørtoft, en Landsby, der ligger et Par Kilometer nordligere, altsaa nærmere den lille idylliske Købstad *Sæby*, var altsaa ikke af bedste Bonitet. For ca. et halvt Aarhundrede siden saa den rejsende, der passerede Vejen ad Dronninglund til og kom over Ørstoft Hede, kun Lyng og sorte Tørvestakke. Nu er det anderledes. Nu er der hyggelige Boliger med Haver og Plantning og frugtbare Marker. Tid efter anden var der et Par unge Mennesker, der vilde sætte Bo. For en billig Penge fik de en Hedelod, fik rejst sig en Bolig, og saa tog de fat og omdannede Heden til gyldne Agre. Der er lagt et Arbejde, der er Ære værd.

Der var en to—tre Familier, der hørte til Indre Mission, ellers var det meget smaat med aandelige Interesser. Det er ligefrem underligt at tænke paa, at der er groet en Friskole op. Stødet kom fra Gaardejer *Jens Andersen* og hans Kone i Sønder Stidsholt. *Stine* var en af *Jørgen Terkelsens* gamle Elever fra Stenum Højskole. Hun var en god Kone. Og hun var maaske nok den egentlige

Drivfjeder. Jens havde ikke været paa Højskole, men han var noget paavirket af afdøde Ludvig Bøgeskov. Stine døde for nogle Aar siden, og Jens Andersen er flyttet fra Egnen. Det var de to Mennesker, der begyndte at arbejde for Friskoletanken der paa Stedet; men de havde aldrig faaet den gennemført, hvis der ikke havde stødt andre Ting til. For det første havde de en lang og om Vinteren meget daarlig Vej til Kommuneskolen i Ørtoft, og for det andet var der flere af Beboerne, der kom paa Kant med Læreren i den offentlige Skole. Det var nu ikke noget godt Grundlag at bygge en Friskole paa, og det var nu heller ikke nogen Friskole til at begynde med, selv om den bar Navnet.

Det var i Foraaret 1904, de blev enige om at begynde Skolen med en Lærerinde. Jens Andersen tilbød, at Lærerinden maatte bo hos ham, og han vilde give hende frit Ophold. Det var jo et godt Tilbud. Et andet Par, uden hvis Hjælp Skolen ikke var kommet i Stand, var Gaardejer *Niels Stidsholt* og hans Kone *Mathilde*. De ragede et Skillerum ned og lagde to Stuer sammen til en Skolestue, og her begyndte saa Skolen til Maj 1904. I Foraaret 1906 overtog jeg Skolen med 19 Børn, hvis min Hukommelse da ikke svigter mig.

Lærerinde, *Johanne Thomsen*, var en ung Pige fra Skanderborg. Efter det Kendskab, jeg fik til hende, var hun en god Pige; men Friskolekvinde var hun ikke. Hun rejste senere til Amerika, og der tabte jeg hende af Syne.

Det var den 7. Maj 1906, jeg holdt mit Indtog i Stidsholt Friskole og overtog Regeringen. Da vi havde holdt vor Morgenandagt, præsenterede jeg mig for Børnene og sagde:

»Naa, Børn, her ser I saa eders ny Lærer. Tror I, vi kan blive Venner?«

Jo, det mente de da nok.

»Sig mig, Børn, har I nogle Bøger?«

Jo, de regnede op: Salmebog og Regnebog og Lærebog —

»Hvad er det for en Lærebog? Balslevs Lærebog?«

Ja, det var det jo da.

Som om jeg havde hørt fejl, gentog jeg: »Balslevs Lærebog i en Friskole?«

»Hør, Børn,« sagde jeg, »vil I gøre eders ny Lærer en Tjeneste?«

Ja, det var de villige til.

»Vil I saa gaa hjem og brænde alle de Lærebøger?«

Ja, ja, det havde de ikke det fjerneste imod. Børnene var straks med; men det var de gamle sandelig ikke. Der blev en Del Snakken om den Ting.

»Det var da en sær en, den ny Lærer,« sagde de. »Børnene skulde ikke have Lektier for. De skulde ikke lære noget.«

Det næste Punkt paa Dagsordenen var, at jeg spurgte:

»Sagde I »De« til Frk. Thomsen?«

Ja, det gjorde de da rigtignok.

»Men jeg vil forfærdelig gerne have, at I siger »Du« til mig.«

»Det er da noget sært noget,« mente en af de store Piger.

»Jeg mener nu, at det andet er sært,« sagde jeg. »Men sig mig engang, beder I eders Fadervor om Aftenen?«

Jo, der var nogle faa, der sagde ja.

»Siger I saa »De« til Vorherre? Fadervor, De, som er i Himlen?«

Nej, de sagde da du.

»Men I mener saa, at jeg er mere fornem end Vorherre. Nej, lille Børn, sig I bare du til mig. Det vil jeg være glad ved.«

Det gik for Resten let nok med det. Og de ældre gled ogsaa efterhaanden ind i det. Der er to gamle Mennesker deroppe, som jeg aldrig fik til det. De blev ved at synes, at det var noget sært noget at sige du til en Skolemester.

»Det gik knapt saa let med Lærebogen. Der var jo en Del Snak om, at de lærte ikke noget i Friskolen. Blandt mine Skolemænd var en Husmand, der agerede Indre-Missionsmand. Han kom næste Aar Aftenen før, der skulde være Generalforsamling, ind til mig. Efter at have siddet og snakket lidt om Vejret, sagde han:

»Hvis jeg i Morgen kan faa det vedtaget, at Lærebogen skal indføres igen, vil du saa bøje dig?«

»Det skal du slet ikke snakke til mig om,« sagde jeg. »Kan du faa Lærebogen indført, saa skal jeg undervise efter den eller gaa min Vej. Skolen er jo eders og ikke min.«

»Ja, det er jo ikke Meningen, at vi vil af med dig,« sagde han.

»Naa, ja ja,« sagde jeg, »kan du faa Lærebogen indført, skal jeg gaa ind paa at undervise efter den; men jeg tager jo det Forbehold, at naar jeg træffer paa noget i Bogen, som jeg ikke synes om, saa siger jeg til Børnene: »Det skal I ikke bryde jer om, lille Børn, for det er noget Sludder.«

»Ja, saa er der jo ikke noget ved det,« sagde han.

»Nej, det skal villig indrømmes,« sagde jeg, »men det bliver ikke anderledes.«

Generalforsamlingen oprandt, og da Dagsordenen var

udtømt, mødte Manden op med sit Forslag om Lærebogen, »for Børnene skulde dog lære Guds Ord.«

Jeg bad saa om Ordet og søgte at forklare, at Kristendom kan ikke læres udenad i en Bog, det er noget, der kommer Hjertet ved, og Vejen til Hjertet gaar gennem Øret. Jeg var sikker paa, at ingen af mine Tilhørere nogen Sinde havde følt sig hverken bedre eller gladere ved at have lært Lærebogen udenad, og jeg fandt, at naar de arbejdede paa at komme af med den i den offentlige Skole, saa var det dog for megen Krebsgang, om vi vilde til at indføre den i Friskolen.

Niels Stidsholt rakte mig saa en hjælpende Haand.

»A tykkes,« sagde han, »at naar Hagbard underviser vore Børn tilfredsstillende, saa kommer det ikke os ved, hvordan han bærer sig ad.«

Det var jo et meget fornuftigt Ord, og ved Afstemningen var der kun to, der stemte for Lærebogen: den omtalte Missionsmand, der havde stillet Forslaget, og saa en Baptistkone. Ja, det var en blandet Friskolekreds. Men Lærebogen blev der ikke snakket om tiere i min Tid.

Det første Fjerdingaar, jeg var i Stidsholt, holdt jeg Skole i den omtalte Gaard. I den Tid blev saa den ny Skolebygning opført. I de to Maaneder, Maj og Juni, boede jeg hos Jens Andersen, som Lærerinden havde gjort. Men den 7. Juli var den ny Skole saa vidt, at vi kunde flytte ind. I den Tid, jeg boede hos Jens Andersen, havde jeg min Familie i Vejgaard, og Lørdag og Søndag rejste jeg saa hjem, ligesom en anden Gut, der var ude at tjene. Men de to Maaneder gik alligevel hurtigt; for jeg følte det som en stor Lykke, at jeg igen var kommet inden for Skolens Vægge.

Skolen blev først færdig til Indvielse den 23. August.

Den nævnte Dato blev altsaa Skolen indviet. Der var kommet mange Mennesker til Stede. Ogsaa uden for Skolekredsen var der kommet adskillige, maaske mest af Nysgerrighed. Daværende Provst *Haagen-Møller* i Albæk holdt Indvielsestalen og indviede Skolen i den treenige Guds Navn. Saa holdt jeg et Foredrag. Jeg gik ud fra det Sted i den hellige Skrift, hvor der fortælles, »at »Jesus aandede paa Disciplene og sagde: Modtager Helligaanden!« Og jeg talte saa om, at det er det, en Lærer skal kunne, og som jeg vilde prøve: *Aande paa de smaa Hjerter!* Jeg har formodentlig nok været lidt haard ved Ramseriet og Lærebogen; for mit Foredrag indbragte mig en lille Tilrettevisning af Provsten, hvad jeg selvfølgelig ikke svarede paa. Det kunde ikke falde mig ind at forvandle vor Fest til et Diskussionsmøde. Han var ellers en elskværdig Mand, det var Provsten; men han var jo højkirkelig og konservativ. Han talte for Resten flere Gange senere ved Møder i Skolen, og jeg vekslede Breve med ham, efter at han var flyttet til Sjælland. Efter mig talte vor gamle, elskelige Pastor *Eriksen*, og ønskede os Lykke til Gerningen. Jeg er ked af, at jeg ikke har hans Billede; for jeg mindes ham med Glæde og Tak. Han hørte ikke til de store Aander og havde ikke Veltalenhedens Gave i rigt Maal; men han var *Præst*. Hvor var han rar at samtale med. Naar vi sad og snakkede sammen, kunde han tale om Kristendom. Og hvor var han og hans Kone gode til at besøge fattige og syge i det vidtstrakte Pastorat. De skal mindes med Tak.

Jens Andersen, der var Skolekredsens Formand, sluttede saa Festen, og dermed var Skolen taget i Brug, den Skole, der i 23 Aar blev vort Hjem i Sorg som i Glæde, og hvor vi lagde vor Manddoms Kræfter. Vi havde en

dejlig Skolestue, rummelig og lys med egemalet Bohave, rødhvide Gardiner for Vinduerne, der allesammen var fulde af Blomster, og efterhaanden fik jeg anskaffet en Del gode Billeder baade fra Bibelhistorien og Danmarkshistorien. Det var en Fryd at arbejde i den Stue. Be-

Stidsholt Friskole.

boelseslejligheden var derimod lille og kneben, og det var trangt med Plads, naar der var mange fremmede. Og det var der tit. Men vi havde det hyggeligt. Det fandt alle, der kom i vort Hjem. Hvor er der kommet mange gennem Aarene, Højskolefolk, Præster, Bisper, og hvor har det lydt tit: »I har det jo saa hyggeligt!« En af mine gamle Højskoleelever skrev engang til mig. »Det, der særlig tog mig under mit Ophold hos jer, var dit Hjem, Hagbard. Og det skal være mit Maal at skabe et Hjem Mage til dit.« Og en anden af mine gamle Elever talte ved vort Bord engang ved en festlig Lejlighed og sagde blandt andet: »I to Mennesker har haft en dejlig Evne til at skabe et Hjem. Det skal I have Tak for!« Jeg fortæller dette her, fordi jeg føler Trang til at fremhæve det

som en Tak til hende, der har baaret sin store Part af Arbejdet dermed baade paa den ene og den anden Maade, hende, der gennem de mange Aar har været min trofaste Arbejdskammerat. Gud velsigne hende derfor!

Ved en lille Fest, vi holdt for hende paa hendes femtiaarige Fødselsdag, skrev jeg følgende Digt:

Min Hustru! her i festligt Lag
paa Sangens lette Vinger,
paa Femtiaarets Højtidsdag
min Hilsen jeg dig bringer!

Hvor blev de af, de mange Aar?
De svandt, som Strømmen rinder.
Med Sølverstænk i Haar du staar,
mens Dagens Timer svinder.

Og som vi staar, der bringes Bud
fra Minders rige Strømme.
Sig, husker du, min Ungdoms Brud,
de fagre Lykkedrømme?

Og sig, hvad Lykke du vel fandt
paa Vejen ved min Side?
O sig, hvad Rigdom du vel vandt
ved tro hos mig at stride?

Vel sandt, at nu i Dag du staar
med Favnen fuld af Minder,
og samler du dem Aar for Aar
en mægtig Krans du binder.

Og er Kærminder der iblandt
med Efterskin af Glansen,
saa mangt et Smertens Blad du bandt
med ind i Mindekransen.

Og derfor paa din Højtidsdag
skal lyde dig i Møde
min Tak for trofast Vennelag,
for Glædens Timer søde!

— Gud signe dig, min Ungdoms Brud,
mens Dagens Timer skride!
Gud hjælpe dig at holde ud
end længe ved min Side!

Thi naar vi to gaar Haand i Haand
og saa med Gud i Følge,
saa gaar vi trygt trods Kamp og Baand,
trods Storm og Slud og Bølge!

Din Hans.

Da Efteraaret kom, begyndte jeg at samle gamle og unge til Foredrag eller Oplæsning i Skolen. Hver Onsdag Aften holdt jeg Foredrag, og af og til havde jeg en fremmed Taler. Blandt dem, der trofast har hjulpet til, skal nævnes afdøde Pastor *Barfod* i Nørre Tranders, Provst *Jensen* i Torslev, Forstander *Fogt* paa Try Højskole, der altid var villige, selv om Honoraret var lille, somme Tider slet intet. Men det gælder for Resten dem alle, og det er ikke faa, der har hjulpet til med Rydningsarbejdet i Stidsholt, at den Betaling, de fik derfor i klingende Mønt, blev de ikke fede af. Men de har vor

hjerteligste Tak for Haandsrækningen, de gav, og vi mindes med Glæde de mange gode Timer, vi har tilbragt sammen. De er jo mange, der gennem Aarene har hjulpet til: Pastor *Bjerre* i Taars, Pastor *Holm* i Dronninglund, Pastor *Gamborg* i Ø. Tørslev, Biskop *Ludwigs* i Aalborg. I de senere Aar har Valgmenighedspræst *Jens Bertelsen* i Vraa været en stadig og skattet Taler ved vort Efteraarsmøde. Vi bringer dem alle vor hjertelige Tak.

Desuden holdt vi Aftenskole to Aftener om Ugen. Jeg havde Karlene, og Margrete havde Pigerne. Efter to Vintres Forløb førte det til Dannelsen af Stidsholt Ungdomsforening. Vi havde sluttet Aftenskolen med en fælles Aften. Vi fik en Kop Kaffe, og saa tilbragte vi Aftenen med Sang og Oplæsning, og jeg talte lidt til de unge. Vi havde en fornøjelig Aften. Men en Uges Tid efter kom tre af de unge og bad mig, om jeg vilde hjælpe dem med at lave en Ungdomsforening.

»Hvorfor vil I have en saadan Forening?« spurgte jeg.

Jo, de havde talt sammen om, at nu blev de aldrig samlet hele Sommeren og fik ikke noget at høre. Derfor vilde de gerne have en Forening, hvor de kunde samles og høre og synge noget, hvis jeg vilde hjælpe dem.

»Nej,« sagde jeg, »det tror jeg ikke, at jeg vil. Jeg er bange for, at vi ikke kan gennemføre det, og begynder vi paa det, og det saa gaar i Stykker, saa var det bedre, om vi aldrig havde begyndt. Desuden er vi for faa. Saa vil jeg hellere være med til at lave en Foredragsforening. Der kan baade gamle og unge være med. Vi er altfor faa her til at dele os i to Lejre.«

Vi snakkede noget om det, og saa gik de med den Besked. Men næste Søndag kom de igen. De kunde ikke slippe Tanken om en Forening.

»Vel,« sagde jeg, »saa tager vi fat. Men jeg maa jo stille nogle Betingelser. Først denne, at vi laver ikke en Danseforening. Der gives Lejlighed nok til at danse, det opretter vi ikke Forening for. Dernæst maa jeg sige jer dette, at naar vi nu begynder, saa holder vi ikke op igen. Til at begynde med faar vi nok nogle Medlemmer. Det er jo noget nyt. Men det kan jo ogsaa nok ske, at adskillige vil falde fra. I slipper jo ikke for Modstand. Der vil maaske blive gjort Nar ad jer, I vil maaske blive kaldt »hellige« og meget andet. Men vi maa være enige om, at om Foreningen svinder ind, saa der kun bliver Bestyrelsen tilbage, saa bestaar Stidsholt Ungdomsforening alligevel.«

Det var de med paa, og saa tog vi fat. Søndag den 3. Maj 1908 samledes en Snes unge Mennesker i Skolen, og vi oprettede Stidsholt Ungdomsforening. Alle ydre Former blev taget i Agt. Foreningen fik Navnet »Fremtidshaabet«. Vi fik vedtaget Love, hvoriblandt de vigtigste Bestemmelser er, at Foreningens Formaal er at samle de unge i et Arbejde for folkelig og kristelig Oplysning ved Foredrag, Oplæsning, Sang og Udflugter til vor kønne og minderige Egne. Dans og Spiritus blev banlyst af Foreningen. Derimod blev det vedtaget, at der kunde leges lidt engang imellem ved vore Møder. Saa blev der valgt en Bestyrelse.

»Jeg vil ikke i Bestyrelsen,« sagde jeg. »I skal vænne jer til at styre eders Sager selv. Men selvfølgelig vil jeg være medbestemmende om, hvad der maa gaa for sig ved vore Møder.«

Og saa begyndte vi. Med lidt Besvær fik jeg Generalforsamlingens Tilladelse til, at vi maatte bruge Skolen til vore Møder. En og anden fandt, at det sled paa Gul-

vet. Men Tilladelsen fik vi, dog paa den Betingelse, at vi maatte ikke danse. Den Betingelse var jeg glad ved. Dog fik vi Lov til, at vi maatte lege engang imellem. Det hjalp vor gamle Skovfoged os til; for han holdt meget af at lege, saa gammel han var.

Det gik, som jeg havde sagt de unge. De maatte døje adskilligt. Der blev gjort Nar, der blev spottet, der blev sagt grimme Ting om dem. Sladder var der i det hele rigeligt med. Det er der vel alle Steder, hvor der ingen højere Interesser er. Menneskenes Børn skal jo være optaget af noget, og kender man ikke noget bedre, saa har man dog Travlheden med sin Næste. Men, Gud ske Lov, de unge gjorde ved deres Færd Sladderen til Løgn. Vi naaede ogsaa frem til, at andre kunde sige: »I har nogle prægtige unge Mennesker derude.« Og efterhaanden gik det saadan, at Børnene fra de Hjem, der havde været mest imod, kom med i Foreningen, naar de forlod Børneskolen. Ungdomsforeningen overtog hele Arbejdet med Møder og Gudstjenester. Og de holdt trofast ved deres Forening. Nu har den bestaaet i 23 Aar. Og vi har haft mange gode Timer der. Det var en Glæde at færdes iblandt dem. Foreningen har jo haft skiftende Kaar; imellem kom der Nedgangstider, men de holdt fast, og saa gik det fremad igen. Og det er mit Ønske og mit Haab, at det fremdeles maa lykkes dem at holde den i Sporet til Glæde og Velsignelse.

Det er med inderlig Glæde, jeg nu tænker tilbage paa Skolen i de forsvundne 23 Aar. Hvor har jeg mange Minder, dyrebare Minder om straalende Barneøjne, naar jeg fortalte for dem, hvad enten det var Gudsfolkets eller Danerfolkets Historie. Min Kone havde Haandgerning med Pigerne, og saa lærte hun de smaa at læse. Det

var hendes Part af Skolegerningen. Og det er vi enige om, at skønnere Timer har vi aldrig levet, end de Timer, vi levede mellem Børnene. De kom med Smil om Morgenen og gik kun ugerne fra os om Aftenen. Og Dagens Timer randt hen, uden at vi mærkede det. Der gives vel ingen større Glæde end den at knytte unge, skyldfri Hjerter til sig. Og der gives ingen skønnere Gerning end den at være Børnelærer, naar man har Hjertet paa rette Sted og forstaar, at en Skole er hverken et Bur for Papegøjer eller en Tvangsarbejdsanstalt, men en Planteskole, hvor de unge Livsplanter elskes op, saa vi daglig erfarer det, hvad der saas i Kærlighed, det vokser op i Herlighed. Og naar vi to gamle nu sidder i vor Aftenstund og glædes ved de mange Vidnesbyrd, vi faar, om, at vi har Venner, saa er der ingen, der gør saa godt som Breve fra vore gamle Skolebørn dèr i det høje Nord, som naar en skrev forleden: »Vi skal aldrig glemme jer!« Det fryder et gammelt Skolemesterhjerte.

Jeg maa have Lov til at tage et enkelt af dem med blandt mine Minder. Det er fra en af mine gamle Skolepiger. Hun har nu selv i flere Aar været Hustru og Moder. Hun skriver nogen Tid efter, at vi var rejst derfra:

»Kære gamle Lærer og Lærerinde!

Hjertelig Tak for Brevet til min Fødselsdag. Jeg er meget skamfuld og ked af, at jeg ikke har faaet skrevet før; men Tiden løber helt fra en. Jeg gik endda og længtes efter eder og tænkte ved mig selv, at naar jeg fik Brev, vilde jeg svare med det samme. Men alligevel er det gaaet anderledes. Vi har nemlig gaaet i et forfærdeligt Roderi.«

Hun fortæller nu, hvordan de har bygget og lavet om, og nu har de et dejligt Gæsteværelse, saa de kan nok huse os, naar vi, som hun haaber, vil besøge dem og blive hos dem nogle Dage. Og saa fortsætter hun:

»I aner ikke, hvor jeg længes efter eder, I to kære, gamle. (Ja, jeg skriver »gamle«, skønt I ikke regner jer til dem endnu; men maaske er Hagbard ved at tænke lidt paa, at han bliver op i Aarene, da han nu ingen Børn har omkring sig mere; dem levede han jo helt med). Der er ingen, der har haft bedre og rarere Lærerfolk end vi. Ja, jeg maa vel hellere nøjes med at skrive »end jeg«. Man har bedst af at nøjes med at svare for sig selv; men jeg tror, at alle eders gamle Skolebørn i Stidsholt har det som jeg. Jeg har længtes efter jer. I Skolen har jeg haft mine gladeste Timer. Ja, mit kære Hjem kommer jo altid først; men dernæst var det Skolen, og det baade som Barn og Voksen. Jeg husker nok, da jeg ikke skulde i Skole mere, og jeg saa, at de andre gik, gik jeg et eller andet Sted hen og græd mine modige Taarer. Men naar jeg saa kom til nogen igen, var jeg i det bedste Humør; for der var jo ingen, der skulde mærke det. Men efter Haanden faldt det jo væk, men saa glædede jeg mig til hver Gang, jeg skulde derned til Aftenskole eller Møde, og naar jeg saa gik hjem, tænkte jeg: Nu er der saa mange Dage, til vi skal derned igen. Og da jeg kom herhen, pinte det mig hver Gang, naar der var et Møde hos jer, at jeg ikke kunde komme med. Med jer rejste alt for mig fra Skolen. Der er ingen Ting, der kalder paa mig. Alt er blevet saa fremmed. Det er saa underligt at komme der forbi nu. De nye Lærerfolk kan være saa rare, som de være vil, alt er blevet saa fremmed. De glade Velkomstsmil og Haandtryk faar

vi ikke mere. Men saadan er Livet jo. — — — Saa til Slut de kærligste Hilsener til to kære Venner fra

eders H.«

Ja, saadan kunde jeg saamænd blive ved. Jeg kunde godt udgive en Bog helt fyldt med Breve fra kære, gamle Elever. Jeg gemmer dem som en Helligdom, som dyrebare Minder om, at jeg dog ikke har levet helt forgæves.

Men selvfølgelig var det ikke bare Solskin, vi oplevede i Stidsholt. Vi er ikke Drivhusplanter, heldigvis. Vi havde saamænd vor Part af Skygge. Jeg kunde fortælle en hel Del om økonomiske Bekymringer. Lønnen var lille. Til at begynde med kun 400 Kr. om Aaret. Senere blev det til lidt mere. Lønnen steg til 650 Kr.; men derved blev den ogsaa staaende til efter 1920, da vi fik det forøgede Statstilskud. Men saa skulde jeg til at afdrage paa den Gæld, vi lavede i de Aar, vi sad med den lille Løn. Og saa kom Bidragene til Efterlønskassen. Men det er jo ikke noget at skrive om i lange Baner. Den Slags Bekymringer er der jo mange, der kender. Jeg omtaler det bare for at sige: Vi har aldrig manglet Føde og Klæder, Lys og Varme. Og Gang efter Gang har vi oplevet Sandheden i Grundtvigs Ord:

»Lille Guds Barn, i Verden her
hold dig da til din Fader nær.
Føden og Klæden nok du faar
af ham i Morgen som i Gaar!«

Jeg kunde jo ogsaa drage Minder frem om ukærlig Kritik og Sladder. Det er jo dens Slags Ting, der gør ondt. Men det har andre jo ogsaa oplevet. Og vi er selvfølgelig ikke Engle. Vi mangler i hvert Fald Vingerne.

Men vi hjemsøgtes af to store Sorger: *Vore Børns Død!* I Sommeren 1912 mistede vi vor eneste Datter, *Solvejg.* Hun var 23 Aar og havde i 6 Aar været syg af Lungetuberkulose. Det var en streng Omgang. Hun var en be-

Solvejg.

gavet Pige, og hun var en god Pige. Vi drømte jo lyse Fremtidsdrømme for hende. Som Barn sagde hun saa tit:

»Jeg skal trække dine Hoser af, Fader, naar du bliver gammel.«

Men det blev jo mig, der mangen Gang trak hendes Hoser af.

Det er strengt for et ungt Menneske at blive lukket ude fra det, der fryder de unge. Men hun bar det godt. Taalmodig og glad var hun, naar hun bare kunde være hos Fader og Moder. Et Foraar et Par Aar før hendes Død fik hun Gigtfeber og led meget. Da kunde det ske, at hun tabte Modet. En Dag, jeg kom ind til hende, laa hun og græd.

»Men kæreste Solvejg,« sagde jeg, »hvad er dog det? Hvis der nu kom Bud efter dig, vilde du saa møde oppe hos Vorherre med saadan et Ansigt?«

Saa gav hun sig til at le, og saa var det Mismod ovre.

Ja, hun var en god Pige. Jeg har haft nogle af mine kæreste Timer ved hendes Sygeleje. En Dag, jeg sad hos hende, sagde hun:

»Fader, der er noget, der trykker mig.«

»Hvad er det, min Pige?« sagde jeg.

»Det var en Dag, vi var til Præst, saa var der nogle af os, der var inde i Præstens Have, og saa samlede vi nogle Pærer op paa Gangen og spiste.«

»Det skal du saamænd ikke ligge og tænke paa, lille Solvejg,« sagde jeg. »Havde jeg bare ikke større Synder paa min Samvittighed.«

»Ja, men Fader, vi havde jo ikke faaet Lov til det. Vil du ikke nok sige det til Barfod og bede ham om, at han maa ikke være vred paa mig.«

»Jo, det skal jeg nok, min Ven, og jeg kan forsikre dig, at du har hans fulde Tilgivelse..«

»Tak, Fader!« sagde hun.

Nu har de to nok for længe siden truffet hinanden derovre i Landet bag Hav, og saa har hun nok faaet den Sag klaret.

En Dag, jeg sad ved hendes Leje, talte vi om Døden. Saa sagde hun:

»Ja, lille Fader, jeg er ikke bange for at dø, men bare du kunde følge mig; men jeg skal gaa Vejen saa ene.«

»Du kommer slet ikke til at gaa ene, min kære Pige,« sagde jeg, »naar den Time kommer, vil Jesus være hos dig og følge dig igennem.«

»Ja, Fader, det tror jeg ogsaa paa; men det var saa skønt at have dig med.«

Den 11. Juni 1912 gik hun hjem. Dødskampen var streng nok, hun blev jo kvalt i Slim; men den varede, Gud ske Lov, ikke saa længe.

»Vil du bede, Fader,« sagde hun, »for jeg kan ikke.«

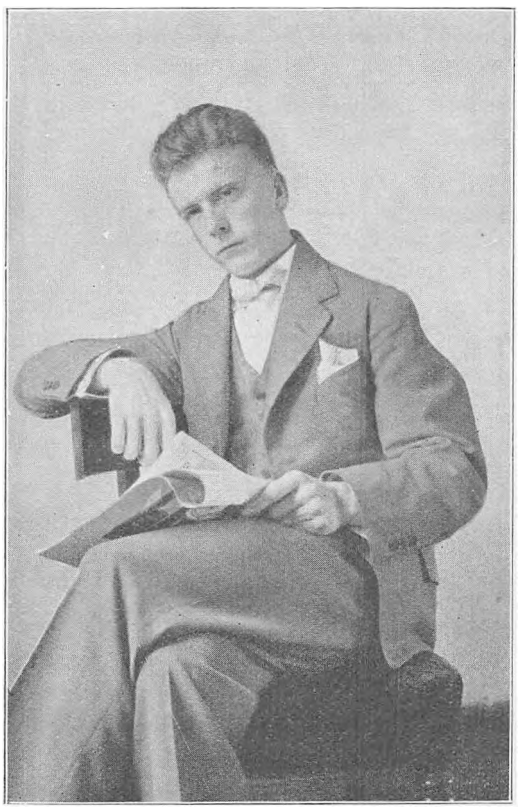
Og jeg kunde næsten heller ikke. Aa, det var saa svært at staa og se paa, at min Pige led, og jeg var ude af Stand til at hjælpe. Men jeg fik da foldet mine Hænder og bad Fadervor.

»Tak, Fader,« sagde hun. Og lidt efter: »Lille, kære Fader og Moder!« Det blev hendes sidste Ord.

Jeg græd over min kære Piges Bortgang. Det skulde jeg vel egentlig ikke have gjort. Jeg var jo forberedt derpaa. Og det er jo ingen Sorg i, at et ungt Menneske gaar bort, i hvert Fald ikke for os, som tror paa, at »Helgen her og Helgen hisset er i samme Menighed!« Sorg, nej! Men *Savnet!* Aa, det gaar aldrig over, før den Dag kommer, da hun tager imod mig derovre paa Evighedslandets Kyst med sit straalende Smil og sit jublende: »Velkommen hjem, lille Fader!«

Otte Aar senere gik saa Gudmund bort. Det blev strengere at komme over. Han gik ogsaa bort som 23-aarig; men det var ikke Tuberkulosen, der tog ham. Han døde af Blodforgiftning efter en Tandudtrækning.

Han vilde være Jurist, og han havde den Lykke, at han havde truffet en velstaaende Mand, der var kommet til at holde af ham og vilde betale hans Uddannelse. Og

Gudmund.

saa kom Døden og gjorde alle lyse Haab til intet. Han sad hos os en Fredag Eftermiddag og sagde til os:

»I skal ikke være kede af det, Fader og Moder, fordi

min Broder gifter sig; for nu skal jeg skynde mig at blive færdig, og saa skal jeg sørge for jer.«

Næste Fredag laa han Lig. Han havde lidt forfærdeligt. Det var strenge Dage. Atter og atter lød det i min Sjæl: Hvorfor? Hvorfor skulde Gudmund dø saa ung? Hvorfor skulde han saa brat og voldsomt rives ud af vor Favn? Og lige da Livet laa saa lyst og haabefuldt for ham? Det gjorde ondt, da hans Søster døde; men det var vi forberedt paa, baade hun og vi. Men dette! Hvad der hjalp over det, var jo først og fremmest Troen paa, at der kommer en lyksalig Genforenings Dag, da jeg atter skal favne min kære Dreng! Og saa Troen paa, at vor kærlige og stærke Gud og Fader faar noget godt ud af alt, hvad der møder os. Han kan jo ikke føre os uden om alt det, der gør ondt; men han kan føre os lykkelig og vel igennem og med sin stærke, kærlige Faderhaand gøre det saadan, at selv det, der gør saa smertelig ondt, kommer til at tjene os til gode. Det er svært at finde Trøsten i dette, saa længe Smerten er saa ny; men i Haabet om, at det vilde lykkes mig at naa frem til at sige med Digteren: »Stort har jeg mistet, men stort jeg fik; godt var det, kan hænde, det gik, som det gik, og saa faar du ha' Tak da, Gud«, talte jeg ved min Drengs Kiste over Verset:

»Hvad her vi elske, ejes kun paa Borg,
paa uvis Frist, saa er Naturens Orden,
og vil vi være fri for Savn og Sorg,
da maa vi intet elske her paa Jorden! —

— Men Sorgen er en Engels dunkle Haand,
det lutrer, hvad os jordisk kær er vorden,
og drager mod det evige vor Aand,
og derfor maa vi elske her paa Jorden!«

Det er forbavsende, som et Menneskeliv er kort. Naar vi staar og ser fremad med attenaarige Øjne, er der saa uendeligt langt til de fire Snese. Men naar vi saa staar ved Grænsen af vort Jordeliv og ser tilbage, forstaar vi ikke, hvor de mange Aar er blevet af. De svandt som Dug for Solen. Mangen Gang mente jeg, at der maatte være en Fejl i Kirkebogen, for jeg kunde ikke faa det til at passe, at jeg havde levet i saa mange Aar; for jeg havde faaet udrettet saa saare lidt. Den Tanke har imellem Stunder kunnet lægge sig knugende tung over mit Hjærte, at jeg i Grunden var en unyttig Tjener, at Verden vilde have gaaet akkurat lige godt, enten jeg havde været her eller ej. I saadanne Tider er der jo ikke andet at gøre end søge Dækning der, hvor Paulus fandt den, i Herrens Ord: »Min Naade er dig nok!« Det er jo det velsignede, jeg kan vel kalde det det vidunderlige, at vi smaa, fattige Mennesker tør trøste os med, at Vorherre holder af os, *saadan som vi er.*

Omsider blev jeg da klar over, at vi maatte slutte af og gøre Plads for yngre Kræfter.

Det var ikke let at bryde op. Vi var jo groet fast der. Vi havde en dejlig Skolestue, og vi havde en dejlig Have. Begge Steder drejede det sig om at opelske levende Planter. Og begge Steder var det vor store Glæde at færdes. Naar jeg om Sommeren ikke var i Skolen, kunde jeg for det meste træffes i Haven. Men naar man er blevet lige ved 78 Aar gammel, saa er det jo ikke for tidligt at holde Fyraften og give Plads for unge Kræfter. Det kneb saamænd at faa sagt op. Mindst i to Aar gik vi og talte paa Knapperne: »Skal! Skal ikke!« I to Aar gik jeg og nynnede paa Verset: »Sol i Aftensvale, lær mig den Kunst at dale!« At det er en Kunst og ikke af de

lette, har jo mange erfaret. Man er jo tilbøjelig til at mene, at man er lige saa god, som man altid har været, og maaske lidt til.

Men endelig blev det da Alvor. Stærke Kræfter drog os til Ringkøbing. Her er vor Søn Lærer, og han og hans Kone hængte stadig i for at faa os til at slutte af og flytte hertil. Og hvad der hjalp til at drage, var jo *Frimenigheden* her. Fra den Stund, Forholdene førte det med sig, at jeg forlod Valgmenigheden i Odense, har mit Hjerte længtes efter at komme ud i Frihed og Sandhed. Og ingen af de Dele findes i den saakaldte Folkekirke. Naar Vorherres Menighed skal være »Staden paa Bjerget, som ikke kan skjules«, saa spejder vi forgæves efter den Stad i Folkekirken. Den er jo en saare rummelig Anstalt, inden for hvis Mure, der findes noget af alt, Ligegyldighed, Interesseløshed, Død. Det er sandt, at der færdes mange levende, varmhjertede Kristne i Folkekirken, det var da ikke godt andet, og jeg har oplevet mange glade, gode Timer der. Men *Menighedslivet* har jeg ikke mødt meget af der. Dette, at vor Vandring hernede er en Vennerejse, hvor Kærligheden omdanner Jordelivet til et Eden, hvor Haand i Haand og med Glans i Øje vi stræber opad mod Livets Høje, det kan jo aldrig gennemføres i en Folkekirke eller Statskirke eller hvad vi nu vil kalde den borgerlige Anstalt, som alle er Medlemmer af, i hvert Fald til de selv gaar deres Vej. Derfor maa *Fri Menighed* være det lyse Maal for alle levende Kristne. Fremad mod Apostelmenighedens Stilling i Verden, det vil give Lys og Mod indenfor, blandt os, der færdes i Menigheden, og det vil give anderledes Dragelse over for dem, der staar udenfor. Ikke saadan at forstaa, at vi i Frimenigheden *er bedre* end

andre. Vorherre bevare os fra den Tanke; men det vil lyse ud fra Vinduerne i Vorherres herlige Bygning, at *vi har det bedre*. Og det drager.

Men altsaa, det ene med det andet førte til, at jeg sagde op, og 1. Maj 1929 fratraadte vi den Gerning, der i 23 Aar har haft vort Hjerte. Og vi er jo klar over, at mangt og meget burde have været gjort bedre; men det kunde ikke have været gjort ærligere, varmere. I 23 Aar har vi holdt grundtvigsk Friskole i Stidsholt. Og skønt de var faa, der forstod os og Friskoletanken, saa skal de have den Ros, at de lod os gøre, som vi vilde. Selvfølgelig var der altid en Del Kritik og Udenomssnak, der tit og ofte gjorde bitterlig ondt; men de blandede sig ikke ind i Skolens Arbejde. Der havde jeg frie Hænder, og det skal de have Tak for.

Før vi forlod Skolen, blev der holdt en lille Afskedsfest. Det var paa en Gang Fest for os og for Skolen, der havde bestaaet i 25 Aar. Det blev en dejlig Aften; men herom vil jeg anføre, hvad Højskolelærer *Gaarde* skrev i »Bavnen«:

»Saa blev der atter en Milepæl plantet, en Skole en Fest rigere. 25 Aar randt for Stidsholt Friskole. Mange under trange Kaar, andre lyse og gode. Skolen begyndte med ca. 20 , nu har den over 50 Elever. Hvad der var sket i disse Aar satte sit Præg paa Festen, men Skolens Afsked med deres gamle Lærerpar, Margrete og Hagbard, der nu trækker sig tilbage paa Grund af Alder og Helbred. 23 Aar kæmpende med økonomiske Sorger skabte de to Mennesker Stidsholt Friskole, ikke for Skolens Skyld, men for Livet. Da Hagbard talte ved Festen og saa tilbage paa deres Livsgerning, var der nogle Ord, som blev staaende: Hvad der saas i Kærlighed, vokser i Herlig-

hed. Med Kærlighed til og Tro paa Friskolens Sag gik det fremover. Indtil Tiden op mod Verdenskrigen sad de med en Løn af ca. 600 Kr.; den begyndte med 400 Kr. og steg ikke i lang Tid. Det tjener dem til Ære, at de kæmpede sig gennem det; dertil kommer, at det slet ikke var nogen Friskolekreds, de skulde virke blandt. Kun ved to ihærdige Menneskers Arbejde er det lykkedes paa den magre, barske Jord at skabe et Stykke Tropedanmark, ikke blomstret i een Nat, men gennem en Aarrække, hvor Evner og Kræfter blev taget i Brug. De var med til at skabe Respekt for Friskoleideen i vort Folk. To sjældent udrustede Mennesker har lagt Staven ned; omkring den grønnes de svangre Frø, der blev saaet i Barnesind. En fri, stærk og aandelig modtagelig Ungdomsskare møder frem og lytter videre til det levende Ord — det Ord, der var Skolen og Livet for dem.

De to var som Festens Midtpunkt omgivet af gamle Elever og Venner fra nær og fjern, over dem hang et Dannebrogsflag. De røde Farver er Kamp; det hvide Kors er Fred. Saadan gik Tiden for dem. I Fredens Stunder sad de og lyttede og hentede Kræfter til Kampen. Selv er de blevet graa af Aar og Strid, men endnu ejer den gamle Hagbard det lune Blink i Brilleglassene, et Tegn paa en aldrig svigtende ungdommelig Kampiver. Da han med sin stærke Røst manede til at holde sammen om, hvad der her var rejst, var det Kamptoner, der lød — thi hvad der saas i Kærlighed, skal ikke splittes i Had, men vokse i Herlighed.

En Kampnatur, en Ideernes Stridsmand, for hvem det materielle har været en Nødvendighed, men ikke en afgjort Betingelse; thi hans Kamp blev ført med Aandens Vaaben, baaren af en indre Glød, der til Tider kan

bryde ud i klar Flamme, og der stod Gny om hans Navn i vide Kredse.

Meget virkede han udenfor Skolen. Mange Steder har hans Røst lydt. Størst er den Kreds, han med Pennen har i Tale. Hvor mangen Bedstemoder har ikke for sine Børnebørn læst af Ugens Nyheder Stof og glædet sig over Stykker, skrevet af Hagbard. Jeg hører selv til dem, der har læst og glædet mig over hans Pens Smidighed og lødige Indhold, og ikke mindst nu, da jeg har gjort hans personlige Bekendtskab; thi jeg fik Indtryk af en Personlighed, der staar bag sit skrevne og talte Ord. Medens andre hvæsser sin Klinge og raaber paa Krig, hvæsser han sin Pen til Kamp mod Uret og Vold, til Kamp for Fred. Maa han faa Lov at føre sin Pen endnu i mange Aar, tro mod de Idealer og Ideer, han har viet sin Ungdoms- og Manddomskraft. Hans Hustru Margrete har været ham en trofast Medhjælper i Skolen og Hjemmet. En af de Kvinder, der virker paa andre ved sin stille Færd og hjertevarme Tale. Mange smukke Ord lød til Afskeden som Tak for trofast Samarbejde. Dejlige Gaver, baade fra unge og gamle, blev overrakt. Et Samarbejde var endt, men Frugterne vil høstes i lange Tider. Naar disse faa Linier naar frem til jert Aftensæde, og jer egentlige Livsgerning er endt, tag da mod en ringe Tak for det Eksempel til Efterfølgelse, I har givet os, den unge Slægt.«

— — —

Ja, saa er jeg færdig. Jeg kunde selvfølgelig have fortalt mange flere Træk fra mit lange Liv; men — jeg tænker, at Læserne har faaet nok. Det er vel nærmest mig selv, jeg har glædet; men det er da ogsaa noget. Det har virkelig været mig en Nydelse i et kort Overblik at

lade mit henrundne Liv passere forbi mit indre Øje. Nu sidder vi to gamle — ja undskyld, jeg holder nu egentlig ikke af at blive kaldt gammel — og glæder os over Minderne. Jeg er da heller ikke uden godt 77. Der er et Vers, jeg holder saa meget af, og tit gaar jeg og nynner paa det: »Den ældes ej, hvis Liv er Vaar, om end han graaner Aar for Aar; men den er længst før Tiden dømt, som har sin Ungdoms Tanke rømt, var den end nok saa dejlig drømt!« Men altsaa, nu sidder vi her paa *Frydenborg* og nyder vor Aftenhvile.

Ja »Borgen« er nu ikke omtalt i Danmarks Topografi og findes vel heller ikke paa Generalstabens Kort. Navnet er stort, men det er ogsaa godt, naar nu bare Livet indenfor Murene maa svare dertil. Det er en hvidkalket Villa, der ligger et lille Stykke udenfor Ringkøbing. Vi bor saa smukt, omgivet af dejlige Villaer med prægtige Haver, og lige overfor paa den anden Side af Landevejen har vi Byens store, herlige Anlæg. Noget af det, hvormed Ringkøbing har taget mit Hjerte, er dens mange blomsterrige Haver. Hvis jeg nogen Sinde har tilladt mig at drømme om, at jeg skulde her ud og lære Vestjyderne Havebrug, saa kommer jeg virkelig til at drømme om igen. Jeg kan snarere lære noget her; og det er saa dejligt, saa længe vi kan lære noget.

Vi har fem Minutters Gang ind til vor Søn, *Mikael Hagbard*, der jo er Kommunelærer her i Byen. Han gik den Vej, fordi han gerne vilde have lidt lysere Kaar i økonomisk Henseende, end hans Fader har haft. Jeg har adskillige Gange været ude for at faa det revet i Næsen: »I Grundtvigianere taler og skriver saa meget om at forsage den sorte Skole med dens Eksamens Teori; men selv lader I jo eders egne Sønner gaa Eksamensvejen.« Og der

er, desværre, noget om Snakken. Jeg maa bøje mit Hoved og tie til Angrebet. Og jeg er ikke den eneste, der maa det. Men vi har dog noget, der tjener lidt til vor Undskyldning: Vi Mennesker lever jo ikke alene af Aand, der skal ogsaa Brød til, og en fast Stilling er meget værd i vore Dage, saa der kan ikke gaas strengt i Rette med dem, der er ængstelige for at lægge ud paa det uvisse. Og den offentlige Skole kan jo ogsaa nok have Brug for gode, frisindede Lærere; og min Søn er begge Dele, Gud ske Lov. Han er afholdt baade af store og smaa, ikke mindst af de smaa.

Vi sidder heller ikke og falder sammen i vor Arnekrog. Det havde jeg været lidt bange for. En af mine Venner sagde til mig: »Ja, naar du forlader Skolen, Hagbard, saa dør du!« Men saadan ser det ikke ud endnu. Aa nej, her er meget, der hjælper til at holde os oppe. Vi har først og fremmest *Clausen-Bagge*. Han er Frimenighedens Præst, og han *er* Præst. At sidde under hans Prædikestol om Søndagen er mer end Guld værd. Og vi har Menighedsmøder og Bibellæsninger, der alt sammen tjener til at holde Menighedslivet vaagent. Og saa har vi Ungdomsforeningen. Der talte jeg forleden, og vi havde ret en hyggelig Aften. Endnu den Dag i Dag føler jeg mig hjemme i de kære unges Kreds.

Endnu et Billede maa jeg have Lov til at præsentere Læserne: *Vilhelm Birkedal!* Jeg er Grundtvigianer af de gammeldags. Og næst Jesus og hans første Vidner er Grundtvig for mig Historiens største Skikkelse. Men det blev Birkedal, der hjalp mig ind i Forstaaelsens Glæde. Som jeg alt omtalte her i Begyndelsen, var jeg i min Ungdom en af Verdens raske Gutter. En Vinteraften fik jeg paa et Bal min ene Fod slemt mishandlet. En stor,

kraftig Karl traadte paa den med en sømbeslaaet Støvlehæl. Der gik Kulde i Saaret, det bredte sig over den halve Fod, og i lange Tider kunde jeg ikke bestille noget. Jeg sad med Foden paa en Stol, og jeg smurte den

Vilhelm Birkedal.

saa med et og saa med et andet. Vi søgte jo ikke Læge den Gang, uden naar vi skulde til at dø; men Hjemmeraad var der nok af. Jeg led ikke saa lidt ondt i den Fod; men jeg kom derved i Skole og fik begyndt at stave paa Povl Gerhardts: »Vej har han alle Steder, ham Mid-

ler fattes ej.« Det blev noget af en streng Tid. Mens jeg følte det dybt, at det var ikke saadan, mit Menneskeliv skulde leves, hvis jeg ikke vilde gaa til Grunde, tumlede jeg med Tankerne om, hvordan jeg skulde blive et bedre Menneske. Saa faldt jeg i Hænderne paa Mads Hansen, som jeg alt har fortalt, og han hjalp mig til Anton Nielsen, hos hvem jeg blev ført ind i det jublende, glade Ungdomsliv, jeg aldrig før havde kendt. Ja, Gud ske Lov for dem begge to. Men det blev Birkedal, hvis stærke, varme Forkyndelse af *Synd* og *Naade* lærte mit Hjerte at forstaa, at en Synder og en Frelser hører sammen, hjalp mig til Hvile i Troen paa Herrens *Gerning* imod mig ved hans *Døbefont* og hans *Nadverbord*. Ja, Ja, han blev en af mit Livs store Velgørere, og naar jeg nu snart flytter over paa den anden Side, vil Vilhelm Birkedal være blandt de første, jeg spørger om derovre.

Sidste Gang, jeg hørte og saa ham, var ved et Møde for den ydre Mission. Det var i Odense, vistnok sidst i Firserne, jeg havde den Glæde endnu en Gang at høre Birkedal prædike. Da vi kom ud af Kirken, gik jeg hen og hilste paa ham.

»Ja, jeg kan jo ikke kende Dem,« sagde han.

»Det betyder heller ikke noget, kære Pastor Birkedal, hvem jeg er. Jeg er bare en af de mange smaa, der gerne vil sige Dem Tak for, hvad De har været for mig.«

Saa tog han min Haand og sagde saa stille:

»Ja, Gud ske Lov, jeg fik dog Lykke til at være lidt for en og anden!«

Jeg saa ham ikke tiere, men jeg faar ham nok at se igen.

Jeg husker, at Birkedal sagde engang i en Prædiken, at vor Vandring hernede er en Gang mellem Grave. Og

hvor er det dog sandt! Naar jeg nu ser tilbage over min Livsvej, saa ser jeg Gravhøj ved Gravhøj. Hvor er de dog mange, som jeg gennem Tiderne har kendt og elsket, mange, jeg har set op til og været taknemmelig for, og de er den ene efter den anden gaaet til »Landet bag Hav«. Alt som Aarene skrider, bliver der saa underlig ensomt om én. Men ogsaa andre Gravhøje er der nok af langs Livsvejen, Gravhøje, der dækker over skuffede Haab og bristede Illusioner. Og hvor er der mange Steder paa Vejen nogle underlige mørke Fodspor, Minder om Tider, da Viljen svigtede, og Foden gled. Højskolelærer *Gaarde* skrev i sit kærlige Stykke om mig, at der har staaet Gny om mit Navn. Det passer nok, og det har jeg ikke noget imod. Jeg har altid gerne villet være med til at røre op. Men det passer, desværre, ogsaa, at det ikke altid var for det godes Skyld, naar der stod Gny om mit Navn. Det faar jeg bede om Tilgivelse for.

Men der voksede ogsaa mange lyse, sødt duftende Blomster langs min Vej. Gud ske Tak for dem alle. Hvor har jeg mange gode, glade Minder om Venskab. Jeg har haft mange Venner. For nogles Vedkommende var det kun Solskinsvenskab, der visnede, da Sol gik ned. Somme Tider var det vel ogsaa min egen Skyld. Men jeg har den Dag i Dag Venner, der trofast har fulgt med mig gennem lyse og mørke Tider. Og forrest blandt dem staar hun, min *Margrete,* der ikke svigtede, selv om Bølgerne gik højt.

Saa slutter jeg disse Minder med en dybtfølt Tak til alle, alle, der kom mig venligt i Møde og rakte mig Vennehaand. Og først og sidst Tak til Gud Fader, der har støttet mig saadan, at jeg kunde sige:

at et er ej svundet ved Kvæld som ved Gry,
hvor meget end Tiderne tære:
Guds Kærlighed over mig hver en Dag ny!
Den skal mig til Maalet nok bære.

— — —

Nu er der henrundet to Aar, siden jeg skrev foranstaaende. Adskillige Venner har baade mundtlig og skriftlig gentagne Gange opfordret mig til at skrive noget om mig selv. Men jeg har været saare betænkelig derved af to Grunde. For det første den, at vor Tid har Bøger nok, men kun faa Penge; og for det andet, at jeg har i Grunden ikke noget stort at fortælle. Det er bare en lille Hverdagshistorie, en lille Fortælling om, at jeg har saa uendelig meget at sige Tak for.

Og naar jeg nu alligevel er gaaet paa den, saa sender jeg nu denne lille Bog ud i det Haab, at den hist og her maa falde i Vennevold og hos en og anden være et kært Minde om to smaa Mennesker, der saa gerne vilde være med til at gaa Kærlighedens Ærinde og være til lidt Glæde for en og anden.

Og lad mig saa have Lov til at føje lidt til om, hvordan vi har det nu. Vi bor ikke paa »Frydenborg«. Vi blev trætte af at sidde til Leje, og ved Vorherres og kære Venners Hjælp blev vi i Stand til at købe vort eget lille Hus. Det er et yndigt Hjem med en dejlig Have, og det ligger saa smukt i Skovbrynet. Det vil sige, lige ved Udkanten af Ringkøbings store, smukke Anlæg.

Vi havde jo en Forhandling om, hvad Huset skulde hedde. Jeg foreslog »Aftenhvile« eller »Skovly«, men ingen af dem tiltalte min Kone. Hun foreslog »Lillebo«, og saadan blev det da. Og her sidder vi saa og nyder vort Aftensæde og har det saa vidunderlig dejligt, som

vi for Resten aldrig havde drømt om at faa det. Vi staar midt i en Menighedskreds, hvor vi er fælles om Glæden over det store Fællesskab med Vorherre Jesus og alle Guds Børn. »Fælles om hans Liv og Fred, Lys og Kraft og Herlighed!« Og vi staar midt i en Vennekreds, som vi holder af, og som holder af os. Saa har vi da Grund til at være taknemlige. Og jeg sender min lille Bog ud med en inderlig Tak til den Herre, der har ført mig og mine trofast gennem Storm og stille, og med inderlig Tak til de mange, der paa Livsvejen er kommet os i Møde med kærlige Ord og varme Smil, og Tak til de mange, som mit Øje aldrig har set og maaske aldrig faar set hernede, men som har sendt mig mangt et kærligt Ord. Tak for alt! Og ses vi saa ikke hernede, saa mødes vi hjemme i den store Morgenrøde!

Nu lakker det ad Aftentid,
snart Solen gaar i Bjerge,
og saa skal jeg jo stævne did,
hvor ingen Lemmer værke,
hvor Søvnighed og Træthed er
ej kendt, end ej af Navne,
men hvor jeg skal i al min Færd
ej Energien savne!

Da takker jeg for Dagen lang,
som nu gaar træt til Hvile,
for Sommersol saa mangen Gang,
men og for Kuldens Pile;
ti under alt jeg dog fik lært,
at midt i hele Bruset
et Lysglimt skinned klart og skært,
det kom fra Faderhuset!

Fra Huset hist paa fjerne Strand
bag Dødens sorte Bølger,
hvor aldrig der bag Skyers Rand
sig Solens Straaler dølger,
hvor aldrig jeg skal Utak ha'
for Virke og for Færden,
hvor let og glad jeg siger da
Godnat til hele Verden!

Mit Testamente har jeg gjort.
Hvad jeg kan efterlade,
det er nu ikke noget stort,
kun nogle Mindeblade,
kun Mindet om en ærlig Svend,
der Nytte vilde øve;
men Evnen svandt saa ofte hen,
det maatte tit jeg prøve!

Og dog mit Hjerte tror for vist,
hvad end Forstanden tykkes,
at Sagen klares godt tilsidst,
at Farten nok skal lykkes;
ti naar mit Øje lukker sig,
Guds Engle trygt mig favner
og bærer gennem Natten mig,
saa jeg derhjemme havner!